

Объединенные Нации
Права человека

Управление Верховного комиссара по правам человека

Жеткілікті дәрежедегі тұрмыс деңгейі құқығының бөлшегі ретінде жетімді тұрғын үй туралы мәселе бойынша Арнайы баяндамашының баяндамасы.
A/HRC/4/18 от 5 февраля 2007 г.

I-қосымша - ДАМУДЫ ОЙЛАСТЫРУ БОЙЫНША ХАЛЫҚТЫ КӨШІРУГЕ ЖӘНЕ ҚОНЫСТАНДЫРУҒА ҚАТЫСТЫ НЕГІЗГІ ҚАҒИДАТТАР МЕН БАСШЫЛЫҚҚА АЛАТЫН НҰСҚАУЛАР

Доклад Специального докладчика Организации Объединенных Наций по вопросу о достаточном жилище как компоненте права на достаточный жизненный уровень.
A/HRC/4/18 5 ақпан 2007 г.

Приложение I - ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ И РУКОВОДЯЩИЕ УКАЗАНИЯ, КАСАЮЩИЕСЯ ВЫСЕЛЕНИЙ И ПЕРЕМЕЩЕНИЙ ПО СООБРАЖЕНИЯМ РАЗВИТИЯ

**Осы жарияланым Орталық Азия бойынша БҰҰ Адам құқықтары жөніндегі
Жоғарғы комиссары Басқармасының Өңірлік
бөлімшесінің қолдауымен басылды.**

БҰҰ АҚЖКБ адам құқықтарын алға жылжыту және қорғау мақсаттарында бүкіл әлемде жұмыс істейді. Жоғарғы комиссардың мандаты Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Ассамблеясында 1993 ж. 20 желтоқсанда 48/141 қарармен белгіленген.

2008 ж. маусымда Орталық Азия бойынша БҰҰ АҚЖКБ Өңірлік бөлімшесін Бішкек қаласында құру туралы Қырғыз Республикасының Үкіметімен Келісімге қол қойды.

БҰҰ Жарғысына және осы Келісімде және Бас Ассамблеясында 1993 ж. 20 желтоқсанда 48/141 қарарда көзделген БҰҰ АҚЖКБ мандатына сәйкес Өңірлік бөлімше Орталық Азия елдеріндегі адам құқықтарын көтермелеу және қорғау мақсатында стратегияларды, бағдарламалар мен шараларды әзірлеуде және жүзеге асыруда мемлекеттік органдармен, үкіметаралық ұйымдармен, азаматтық қоғаммен, жеке секторлармен, сондай-ақ БҰҰ-дағы тиісті әріптестермен өзара іс-қимылдар жасауда.

БҰҰ АҚЖКБ туралы барынша толық ақпарат мынадай сайтта: www.ohchr.org

Мекенжайы:

Орталық Азия бойынша БҰҰ АҚЖКБ Өңірлік бөлімшесі
720040, Қырғыз Республикасы, Бішкек қ., Шу даңғылы, 160, БҰҰ үйі

Тел. + 996 312 612676, 612675

Факс. + 996 312 612673

**Жеткілікті дәрежедегі тұрмыс деңгейі құқығының бөлшегі ретінде жетімді тұрғын үй туралы мәселе бойынша Арнайы баяндамашының баяндамасы.
A/HRC/4/18 от 5 февраля 2007 г.**

**I-қосымша - ДАМУДЫ ОЙЛАСТЫРУ БОЙЫНША ХАЛЫҚТЫ
КӨШІРУГЕ ЖӘНЕ ҚОНЫСТАНДЫРУҒА ҚАТЫСТЫ НЕГІЗГІ
ҚАҒИДАТТАР МЕН БАСШЫЛЫҚҚА АЛАТЫН НҮСҚАУЛАР**

**Доклад Специального докладчика Организации Объединенных Наций
по вопросу о достаточном жилище как компоненте права
на достаточный жизненный уровень.
A/HRC/4/18 от 5 февраля 2007 г.**

**Приложение I - ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ И РУКОВОДЯЩИЕ
УКАЗАНИЯ, КАСАЮЩИЕСЯ ВЫСЕЛЕНИЙ И ПЕРЕМЕЩЕНИЙ
ПО СООБРАЖЕНИЯМ РАЗВИТИЯ**

МАЗМҰНЫ

Тармақтар(Абзацтар)

I. ІС-ӘРЕКЕТ ЕТУ САЛАСЫ ЖӘНЕ СИПАТЫ.....	4
II. ЖАЛПЫ МІНДЕТТЕМЕЛЕР	6
A. Міндеттерді алып жүрушілер және міндеттемелер сипаты	6
B. Адам құқықтары саласындағы негізгі қағидаттар	6
C. Мемлекеттік міндеттемелерді жүзеге асыру	7
D. Алдын алу стратегиялары, саясат және бағдарламалар	8
III. КӨШІРУ АЛДЫНДА	9
IV. КӨШІРУ БАРЫСЫНДА	11
V. КӨШІРІЛГЕННЕН KEЙІН: ЖЕДЕЛ КӨМЕК ЖӘНЕ ҚОНЫСТАНДЫРУ	11
VI. ЕРІКСІЗ КӨШІРУ ЖАҒДАЙЫНДА ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚОРҒАУ ҚҰРАЛДАРЫ.....	13
A. Өтемақы	14
B. Реституция және қайтып келу	14
C. Қоныстандыру және реабилитация	15
II. МОНИТОРИНГ, БАҒАЛАУ ЖӘНЕ КЕЛЕСІ ШАРАЛАР	15
VIII. ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҰЙЫМДАРДЫ ҚОСА АЛҒАНДА, ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚОҒАМДАСТЫҚТЫҢ РӨЛІ.....	15
IX. ТҮСІНДІРУ	16

Жеткілікті дәрежедегі тұрмыс деңгейі құқығының бөлшегі ретінде жеткілікті тұрғын үй туралы мәселе бойынша Арнайы баяндамашы туралы қысқаша ақпарат

Арнайы баяндамашы жеткілікті дәрежедегі тұрмыс деңгейі құқығының бөлшегі ретінде жеткілікті тұрғын үй мәселесі бойынша Адам құқықтары жөніндегі кеңес тағайындайтын тәуелсіз сарапшы болып табылады. Арнайы баяндамашының лауазымы құрметті лауазым болып табылады, сарапшы БҰҰ қызметкері емес және өзінің жұмысына сыйақы алмайды. Арнайы баяндамашылар Адам құқықтары жөніндегі кеңестің Арнайы рәсімдерінің бөлігі болып табылады.

Жеткілікті тұрғын үй мәселесі жөніндегі Арнайы баяндамашының мандаты бастапқыда 2000 жылғы сәуірде Адам құқықтары жөніндегі комиссияның 2000/9 қарарымен құрылған болатын. Комиссия 2006 жылғы маусымда Адам құқықтары жөніндегі кеңеске ауыстырылғаннан кейін бұл мандатқа 2007 жылғы 14 желтоқсандағы Адам құқықтары жөніндегі кеңестің 6/27 қарарымен қолдау көрсетілді және ұзартылды.

Мандаттың құқықтық негізі Адам құқығының жалпыға бірдей декларациясында (25-бап, 1-параграф), Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы Халықаралық пактіде (11-баптың 1-параграф), Балалар құқығы туралы конвенцияда (27- бап, 3-параграф), Әйелдерге қатысты кемсітушіліктің барлық түрлерін жою туралы конвенцияда (14[h]- бап), Нәсілдік кемсітушіліктің барлық нысандарын жою туралы халықаралық конвенцияда (5[e]- бап) айқындалады.

Өз мандатының шеңберінде Арнайы баяндамашы:

- *Елдік ресми сапарларға шығу үшін іске кіріседі.*
- *Жеткілікті тұрғын үйге берілетін құқықты іске асыруға шешімдер әзірлеу үшін үкіметпен, азаматтық қоғаммен және басқа өкілдермен сындарлы сұхбаттар белгілейді.*
- *Түрлі елдердегі жеткілікті тұрғын үйге берілетін құқыққа қатысты болжамданған бұрмалаушылықтар туралы жеке хабарларды қарайды.*
- *Адам құқықтары жөніндегі кеңесті және Бас ассамблеяны мандат шеңберінде жыл сайын жүзеге асырылған қызметтер туралы ақпараты бар баяндамалармен таныстырады.*

2000 – 2008 жж. Арнайы баяндамашы **Милун Котари** мырза болды (Үндістан азаматы).

2008 ж. мамырда Арнайы баяндамашы болып **Ракель Рольник** ханым тағайындалды (Бразилия азаматы).

Арнайы баяндамашының мандаты туралы барынша толық ақпарат мынадай сайтта:

<http://www.ohchr.org/EN/Issues/Housing/Pages/HousingIndex.aspx>

I. ІС-ӘРЕКЕТ ЕТУ САЛАСЫ ЖӘНЕ СИПАТЫ

1. Мемлекеттердің үйлерден және жерден еріксіз көшіруден тартыну және жол бермеу міндеттемесі адамның жетімді тұрғын үйге және басқа сонымен аралас құқықтарына адам құқықтарын қорғайтын халықаралық құқықтық құралдары қатарынан келіп шығады. Оларға Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы, Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы халықаралық пакті (11-баптың 1-тармағы), Бала құқықтары туралы конвенция (27-баптың 3-тармағы), н) Әйелдерге қатысты кемсітушіліктің барлық түрлерін жою туралы конвенцияның 14-бабы 2-тармағының кемсітушілікті қоспайтын ережесі және е) Нәсілдік кемсітушіліктің барлық нысандарын жою туралы халықаралық конвенцияның 5-бабы жатады.

2. Осындай басқа және Азаматтық және саяси құқықтар туралы Халықаралық пактінің 17-бабындағы адам құқықтарының бөлінбейтіндігі қағидатын ескере отырып, «әрбір адамның жеке және отбасылық өміріне өзгелердің өз бетінше, немесе заңсыз озбырлық жасауына, баспанасына, хат жазысып-алысу құпиясына қол сұғуына, ар-намысы мен абырой-беделіне нұқсан келтіруіне ұшырамайтындығы» айтылған. Осыған ұқсас ереже Бала құқықтары туралы конвенцияның 16-бабының 1-тармағында мазмұндалған. Басқа Халықаралық құқықтық актілердің қатарына Босқындар мәртебесі туралы 1951 жылғы конвенцияның 21-бабы; Халықаралық еңбек ұйымының байырғы халықтар және тәуелсіз елдерде тайпалық тұрмыс-салтын ұстанатын халықтар туралы № 169 конвенциясының 16-бабы (1989 жыл); және соғыс кезінде жай халықты қорғау туралы 1949 жылғы 12 тамыздағы Женева конвенциясының 49-бабы (төртінші Женева конвенциясы) жатады.

3. Осы басшылыққа алатын нұсқаулар дамуды ойластыру бойынша көшіру мен қалада және/немесе ауылдық аудандарда тиісті қоныстандыру салдарларын құқықтық қорғауға арналған. Бұл басшылыққа алатын нұсқаулар даму қажеттігінен туындаған халықты қоныстандырумен байланысты адам құқықтары саласындағы Тегіс қамтитын басшылыққа алатын қағидаттармен салыстырғанда бір қадам алға жылжуды білдіреді (E/CN.4/Sub.2/1997/7, қосымша). Олар адам құқықтары саласындағы халықаралық құқықтық нормаларға сүйенеді және Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар жөніндегі комитеттің № 4 (1991 жыл) Жалпы тәртіптегі ескертулерімен және № 7 (1997 жыл) Жалпы тәртіптегі ескертулерімен, Ел ішінде адамдарды қоныстандыру туралы мәселе бойынша басшылыққа алатын қағидаттармен (E/CN.4/1998/53/Add.2), Құқықтық қорғауға және адам құқықтары саласында халықаралық нормалары өрескел бұзылған және Бас Ассамблея өзінің 60/147 қарарында қабылдаған халықаралық гуманитарлық құқығы қатты бұзылған құрбандар үшін залалдың орнын толтыруға қатысты негізгі қағидаттармен және басшылыққа алатын ережелермен, Босқындардың және ішке қоныстандырылған адамдардың қайтып келуі контекстінде тұрғын үй және мүлік реституциясы қағидаттарымен келіседі (қараңыз E/CN.4/Sub.2/2005/17 және Add.1).

4. «Еріксіз көшіру» практикасындағы барлық тиісті анықтамаларды тиісті түрде есепке алғанда халықаралық құқық қорғау стандарттарының мәнмәтінінде осы басшылыққа алатын нұсқаулар жеке адамдарды, адамдар тобын немесе қауымды олардың үйлерінен және/немесе жерлерінен және олар пайдаланған немесе тәуелді болған, қоғамның игілігі болып табылатын ресурстардан айыру және сонымен қатар жеке адамдарды, адамдар тобын немесе қауымды нақты үй-жайларда, ғимараттарда тұру немесе жұмыс істеу мүмкіндігінен ішінара немесе толықтай айырған, оларға балама түрдегі құқықтық немесе өзге қорғаудан немесе осындай қорғауға рұқсат берместен, зорлап немесе еріксіз көшіруге әкеп соғатын іс-әрекетті және/немесе әрекетсіздікті қамтиды.¹

5. Еріксіз көшіру нақты халықаралық құқықтық ерекше құбылысты білдіреді, ол көбінесе жетімді тұрғын үй құқығына маңызды компоненттің бірі болып табылатын заңды пайдалану құқығының

¹ Еріксіз көшіруге тыйым салу заң талаптарына және адам құқықтары жөніндегі халықаралық шарттың ережелеріне сәйкес жүргізілген көшіруге қолданылмайды.

жоқтығымен байланысты. Еріксіз көшірудің ерікті қоныстандырумен² көп жағдайда, оның ішінде халықты қоныстандырумен, жаппай қуып шығумен, жаппай көшірумен, этникалық тазалаумен және адамдарды үйлерінен, жерлерінен немесе қауымынан күштеп және еріксіз көшірумен байланысқан өзге де практикамен жалпы ұқсас ортақтығы бар.

6. Еріксіз көшіру адамның тұтас бір қатар халықаралық танылған құқықтарының, оның ішінде жеткілікті тұрғын үйге, тамақтануға, суға, денсаулық сақтауға, білім алуға, еңбек қызметімен айналысуға, жеке қауіпсіздігіне және тұрғын үйге қол сұқпау құқықтарының, қатал және адамгершілікке жатпайтын немесе қадір-қасиетін төмендетуге ұшырамау құқығының және еркін жүріп-тұру құқығының өрескел бұзылғандығын білдіреді. Көшіру заңды негізде, тек айрықша жағдайларда және халықаралық құқықтардың тиісті ережелерінде адам құқықтары мен халықаралық гуманитарлық құқықтар толық сақталғанда ғана жүргізілуі тиіс.

7. Еріксіз көшіру теңсіздікті, әлеуметтік жанжалдарды, сегрегацияны және «гетто» проблемаларын өршітеді, ал олардың құрбандары сөзсіз қоғамның кедей, әлеуметтік және экономикалық жағынан осал және маргиналды топтары, әсіресе әйелдер, балалар, азшылық және байырғы халықтар болады.

8. Осы басшылыққа алатын нұсқаулар мәнмәтінінде дамуды ойластыру бойынша көшіру жиі жоспарланады немесе «қоғамдық тұтынуды» қанағаттандыру айдарымен жүргізіледі, мысалы даму және инфрақұрылымдық жобалар бағдарламаларына (бөгеттер, өнеркәсіптік және энергетикалық объектілер құрылысымен, пайдалы қазбалар өндірумен байланысты ірі көлемдегі жобалар және т.б.); қала шаруашылығын жаңғыртуға, нашар үйлерді реконструкциялауға, тұрғын үй қорын жаңартуға, қалаларды абаттандыруға жер сатып алу немесе жер пайдаланудың өзге бағдарламаларына (оның ішінде ауылшаруашылық мақсаттардағы); мүліктік немесе жер дауларына; жылжымайтын мүлікті бақылаусыз алыпсатарлыққа; маңызды халықаралық іскерлік немесе спорттық іс-шараларға; және мүмкін табиғат қорғау міндеттеріне байланысты. Мұндай қызметтің даму мақсатына халықаралық көмекпен байланыста жүзеге асырылуы мүмкін.

9. Қоршаған ортаның күйреуімен немесе нашарлауымен туындаған қоныстандыру, қоғамдық тәртіптің бұзылуымен, табиғи апаттармен немесе антропогендік апаттармен, шиеленістермен немесе тәртіпсіздіктермен, ішкі халықаралық немесе аралас жанжалдармен (ішкі және сыртқы өлшемдері бар) және төтенше жағдайлармен, ішкі зорлықпен және мәдени немесе дәстүрлі практиканың кейбір түрлерімен байланысты көшіру және эвакуация көбінесе қолданыстағы құқық қорғау және гуманитарлық стандарттар, оның ішінде жетімді тұрғын үйге құқық есепке алынбастан жүргізіледі. Сол уақытта мұндай ахуалдар осы басшылыққа алатын нұсқаулармен нақты қамтылмайтын қосымша ойластырудың тұтас бір қатарымен байланысты болуы, сонымен қатар осы мәнмәтінде қуатты, пайдалы бағдар ретінде қызмет етуі мүмкін. Бұл жағдайда құқықтық қорғау құқығына және адам құқықтары саласында халықаралық нормалардың өрескел бұзылуының және халықаралық гуманитарлық құқықтың маңызды бұзылуының құрбандары үшін залалдың орнын толтыруға қатысты Негізгі қағидаттар мен басшылыққа алатын ережелерге, ел ішінде адамдарды қоныстандыру туралы мәселе жөнінде басшылыққа алатын қағидаттарға және тұрғын үй реституциясы және босқындар мен қоныстандырылған адамдардың мүлкі мәселелері жөніндегі қағидаттарға назар аударылады.

10. Еріксіз көшіру жағдайлары түрлі ахуалдардың кең диапазонымен байланысты болуы мүмкін екендігін ескере отырып, осы басшылыққа алатын нұсқаулар көшіруді қолданыстағы құқық қорғау стандарттарын бұза отырып, яғни оларды шындығында «еріксіз» көшіруге айналдыра отырып дамуды ойластыру бойынша көшіру жүргізуге жол бермеу мақсатында шаралар мен рәсімдер таңдауда мемлекеттер үшін бағдар болуға арналған. Осы басшылыққа алатын нұсқаулар мемлекеттерге және

² Ел ішінде адамдарды қоныстандыру туралы мәселе бойынша басшылыққа алатын қағидаттардың алтыншы қағидатына сәйкес.

мекемелерге еріксіз көшіруден қорғауға кепілдік беретін саясат, заңнамалар, рәсімдер және алдын алу шараларын әзірлеуде, сондай-ақ алдын алу шараларына қарамастан адам құқықтары бұзылғандарға құқықтық қорғаудың тиімді құралдарын беруге көмектеседі.

II. ЖАЛПЫ МІНДЕТТЕМЕЛЕР

A. Міндеттерді алып жүрушілер және міндеттемелер сипаты

11. Түрлі субъектілер еріксіз көшірулерді жүргізе алатын, санкциялайтын, сұрайтын, ұсынатын, бастамашы болатын, ынталандыратын немесе қолдайтын болса да, мемлекет адам құқықтарының және гуманитарлық нормалардың сақталуын, сонымен қатар шарттарда және халықаралық жария құқықтардың жалпы қағидаттары мен осы басшылыққа алатын нұсқаулықтарда көрсетілген орындалуы міндетті деп бекітілген құқықтарды құрметтеуге кепілдік беруді қамтамасыз етуде басты жауапкершілік алады. Сол уақытта бұл басқа тараптарды, оның ішінде жобалардың басшылары мен қызметкерлерін, халықаралық қаржылық және басқа мекемелер мен ұйымдарды, трансұлттық немесе өзге корпорациялар мен жеке тұлғаларды, оның ішінде жеке жер иеленушілер мен жалға берушілерді жауапкершіліктен босатпайды.

12. Халықаралық құқыққа сәйкес мемлекет адамның барлық құқықтарын және негізгі бостандықтарын құрметтеуге, қорғауға және жүзеге асыруды қамтамасыз етуге міндетті. Бұл мемлекеттің елдің ішінде де, сондай-ақ елден тысқары жерлерде де адам құқықтарының бұзылуынан тартынуы тиістігін; мемлекеттердің заңды құқығында немесе нақты бақылауында тұрған басқа тараптар басқа адамдардың адам құқықтарын бұзбауына бақылау жасауды; және адам құқықтарын қорғау үшін алдын ала және өзге шаралар қабылдауды және құқықтары бұзылғандарға көмек көрсетуді білдіреді. Бұл міндеттемелердің тұрақты және бірмезгілді сипаты бар және ешқандай жағдайда қабылданатын шаралардың иерархиясын айқындамайды.

B. Адам құқықтары саласындағы негізгі қағидаттар

13. Адам құқықтарының халықаралық құқығына сәйкес әрбір адамның жеткілікті өмір сүру деңгейі құқығын құрайтындардың бірі ретінде жетімді тұрғын үйге құқығы бар. Жетімді тұрғын үй құқығына атап айтқанда, жеке және отбасылық өміріне негізсіз немесе заңсыз озбырлықтан, тұрғын жайына және заңды иелену құқығына қол сұғушылықтан қорғау құқығы қосылады.

14. Халықаралық құқықтарға сәйкес мемлекет еріксіз көшіруден қорғауға, сондай-ақ жетімді тұрғын үйге және барлық жұртты нәсіліне, түр-түсіне, жынысына, тіліне, дініне, саяси, немесе басқа да наным-сеніміне, ұлттық немесе әлеуметтік тегіне, мүліктік жәй-күйіне, туу немесе өзге де жағдаяттарына қарамастан, оларды қандай да бір кемсітушіліксіз иеленуге адам құқықтарына кепілдік беруге міндетті.

15. Мемлекет ерлер мен әйелдердің еріксіз көшірілуін қорғауға және осы басшылыққа алатын нұсқаулар талап ететіндей жетімді тұрғын үйге және оларды кепілдікті иеленуге тең құқықтарын қамтамасыз етуге міндетті.

16. Барлық адамдар, адамдар тобы немесе олардың қауымы жақсы немесе сапасы соған ұқсас балама жер теліміне және жеткіліктіліктің мынадай өлшемдері: қол жетімділік, бағасының қолайлылығы, тұруға жарамдылығы, иелену құқығының кепілдігі, мәдени барабарлығы, орналасқан жерінің ыңғайлылығы, денсаулық сақтау және білім беру сияқты маңызды қызметтердің қол жетімділігі қанағаттандырылуға

³ Қараңыз. № 4 жалпы тәртіптегі ескерту - Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар жөніндегі комитет 1991 жылы қабылдаған жеткілікті тұрғын үйге құқық.

тиісті тұрғын үйге қоныстануға құқылы³.

17. Мемлекет еріксіз көшіруден қорғауға олардың құқықтарының бұзылғандығы немесе олардың бұзылу қаупі туралы мәлімдеген барлық адамдарға қорғаудың балама және тиімді құқықтық немесе өзге тиісті құралдарының қол жетімділігін қамтамасыз етуге міндетті.

18. Мемлекет еріксіз көшіруден заңды немесе нақты қорғаудан бас тартуды білдіретін кез келген алдын ала шаралар қабылдауда қалыс қалуға тиісті.

19. Мемлекет еріксіз көшіруге тыйым салуға қозғау салынып отырған халықтың этникалық, діни немесе нәсілдік құрамын ауыстыратын жөнсіз қоныстандыруға тыйым салудың жататынын тануға тиісті.

20. Мемлекет өзінің халықаралық саясатын және қызметін адам құқықтары саласындағы, оның ішінде даму мақсатында халықаралық көмек алу мен көрсету шеңберінде өзінің міндеттемелеріне сәйкес тұжырымдауға және жүзеге асыруға тиісті.

С. Мемлекеттік міндеттемелерді жүзеге асыру

21. Мемлекет көшіру тек айрықша жағдайларда жүргізілуі мүмкін екендігіне кепілдік береді. Адамның халықаралық-танылған құқықтарының кең аясына олардың теріс ықпалын ескере отырып, көшіру толығымен негізді болуы тиіс. Кез-келген көшіру а) заңмен рұқсат берілуге; б) Адам құқықтарының халықаралық құқықтары шеңберінде жүзеге асырылуға; с) тек жалпы игіліктер үшін жүргізілуге⁴; d) ақылға қонымды және барабар болуға; e) толық және әділ өтем жасау және оңалту мақсатында реттелуге; және f) осы басшылыққа алатын нұсқаулыққа сәйкес жүргізілуге тиіс. Осы іс жүргізу талаптарының қорғаныштық іс-әрекеттері адамдардың барлық осал және көшірілетін топтарына ішкі құқықтары бойынша олардың үйге немесе мүлікке құқықтық лауазымдарының бар немесе жоқ екендігіне қарамастан қолданылады.

22. Мемлекет заңнамалық және адам құқықтары саласында олардың халықаралық міндеттемелерімен келіспейтін, көшіруге тыйым салатын саяси шаралар қабылдауға тиісті. Мемлекеттер тұрғын үйге немесе жерге ұмтылудан немесе оларды тәркілеуден, атап айтқанда мұндай іс-әрекеттер адам құқықтарын жүзеге асыруға ықпал етпейтіндіктен барынша қалыс қалуға тиісті. Мысалы, егер әңгіме жер реформасы немесе адамдардың барлық осал топтары немесе бақытсыздыққа ұшыраған адамдар немесе қауым туралы болып отырса, көшіру дұрыс деп танылуы мүмкін. Мемлекет кез келген мемлекеттік немесе жеке субъектілерге немесе қолданылатын құқықтық нормаларға немесе адам құқықтары саласындағы халықаралық стандарттарға толық сай келмейтін көшіруді жүргізетін олардың заңды құзырында тұрған адамдарға қарсы тиісті азаматтық немесе қылмыстық санкциялар қолдануға тиісті. Мемлекет еріксіз көшірудің құрбаны болған немесе болу тәуекелінде тұрған немесе одан қорғануға талаптанғандардың бәріне барабар және тиімді құқықтық немесе қорғаудың өзге тиісті құралдарын қамтамасыз етуге міндетті.

23. Мемлекеттер барлық адамдардың жетімді тұрғын үйге өздерінде бар ресурстарды пайдалану құқығының тең мүмкіндіктерін қамтамасыз етуге шаралар қабылдаулары тиісті. Мемлекет жеке адамдарды, топтарды және қауымды адам құқықтары саласында қолданыстағы халықаралық стандарттарға жауап бермейтін көшіруден қорғау үшін тиісті заңнамалық және саяси шаралар қабылдауға тікелей міндеттеме алады⁵.

⁴ Осы басшылыққа алатын нұсқауларда жалпы игілік үшін қызметтерде олардың халықаралық құқық қорғау міндеттемелеріне, атап айтқанда халықтың барынша осал топтарының құқықтарын құрметтеуді қамтамасыз ету үшін мемлекеттің қабылдайтын шаралары түсініледі.

⁵ Қараңыз. № 3 жалпы тәртіптегі ескерту - Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар жөніндегі комитет 1990 жылы қабылдаған қатысушы мемлекеттер міндеттемелерінің табиғаты.

24. Кемсітушіліктің нормативті де, сондай-ақ өзге де нысандарының бірде-бірі жетімді тұрғын үйге адамның құқығын пайдалану мүмкіндігіне теріс ықпал жасамауын қамтамасыз ету үшін мемлекет осы саладағы заңнаманың және саясаттың олардың адам құқықтары жөніндегі халықаралық шарттардың ережелеріне сәйкестігін қамтамасыз ету мақсатында кешенді шолулар жүргізуге тиісті. Осындай кешенді шолулар барысында мемлекеттік қызметтерді жекешелендіруге, мұрагерлікке және мәдени практикаға қатысты қолданыстағы заңнаманың, ереженің және саясаттың еріксіз көшіруді туындатпауына және ынталандырмауына назар аударылуға тиіс⁶.

25. Еріксіз көшіру практикасынан олардың заңды құзырында тұрған барлық адамдарды барынша тиімді қорғауды қамтамасыз ету үшін мемлекеттер қазіргі уақытта осындай кепілдіктері жоқ барлық адамдарға, үй шаруашылықтарына, оның ішінде тұрғын үйге және жерге ресми құқықтық лауазым иеленбегендердің барлығына пайдалану құқығын заңды ресімдеу үшін шұғыл шаралар қабылдаулары тиісті.

26. Мемлекеттер еркектер мен әйелдерге жетімді тұрғын үй құқығымен пайдаланудың тең мүмкіндіктерін қамтамасыз етуге тиісті. Бұл үшін мемлекеттер еріксіз көшіруден әйелдерді қорғау үшін арнайы шаралар қабылдауы керек. Мұндай шаралар барлық әйелдерге тұрғын үйге және жерге құқықтық лауазымдар беруді көздеуі тиіс.

27. Мемлекеттер, оның ішінде сауда және инвестициялық қызметті, жанжақты форумдардың және ұйымдардың жұмысын дамытуға және қатысуға көмек шеңберінде міндетті құқық қорғау стандарттарының есебін қамтамасыз етулері тиіс. Мемлекеттер халықаралық ынтымақтастық процесінде⁷ олардың донорлар немесе бенефициар екендіктеріне қарамастан, Адам құқықтары саласында өз міндеттемелерін орындауға міндетті. Мемлекеттер ұсынылған халықаралық ұйымдардың халықаралық құқықтар нормаларымен және осы басшылыққа алатын нұсқаулармен толық сәйкес келмей жүзеге асырылатын еріксіз көшірумен байланысты болуы мүмкін кез келген жобаларды, бағдарламаларды немесе саясатты қолдаудан немесе жүзеге асырудан қалыс қалуларын қамтамасыз етулері тиіс.

D. Алдын алу стратегиялары, саясат және бағдарламалар

28. Мемлекеттер жеке адамдарды, топтарды және қауымды еріксіз көшіруден және оның салдарларынан тиімді қорғауды қамтамасыз ету үшін тиісті стратегиялар, саясат және бағдарламалар әзірлеуге өздерінде бар ресурстарды барынша пайдалана отырып күш салуға тиісті.

29. Мемлекеттер адам құқықтары саласындағы халықаралық нормаларға сәйкес оларды қорғау мақсатында тиісті стратегияларға, саясатқа және бағдарламаларға кешенді шолулар жасауға тиісті. Мұндай шолулар әйелдерге және халықтың маргиналды және осал топтарына қысым жасайтын теңсіздіктің сақталуына немесе тереңдеуіне жәрдемдесетін ережелерді жоюға бағытталуы керек. Мемлекеттер саясаттың және бағдарламалардың тұжырымдамасы немесе жүзеге асырылуы кемсітушілік сипатында болмауына және қалада, сондай-ақ ауылдық жерлерде қайыршылықта тұратындарды одан әрі барынша маргиналды жағдайда қалдырмауына нақты шаралар қабылдаулары тиіс.

⁶ Қараңыз. 2002 жылғы жеткілікті өмір сүру деңгейі құқығының компоненті ретінде жетімді тұрғын үй туралы мәселе бойынша арнайы баяндамашының тұрғын үйге құқық және кемсітушілік туралы мәселе жөніндегі басшылыққа алатын ережелер (E/CN.4/2002/59).

⁷ Қараңыз. Адам құқықтарының жалпыға ортақ декларациясының 22-бабы; Біріккен Ұлттар Ұйымы Жарғысының 55 және 56-баптары; Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы Халықаралық пактінің 2-бабының және 11, 15, 22 және 23-баптарының 1-тармағы; Бала құқықтары туралы Конвенцияның 23-бабының 4-тармағы және 28-бабының 3-тармағы.

30. Мемлекеттер еріксіз көшірудің жермен және жылжымайтын мүлікпен алыпсатарлық операциялар сияқты мынадай себептерінің пайда болуын/жоюды ескерту үшін нақты алдын алу шараларын қабылдауға тиісті. Мемлекеттер тұрғын үй нарықтары мен жалға берілетін жылжымайтын мүліктердің жұмыс істеуіне және реттеуге талдау жасаулары және қажеттігіне қарай халықтың табысы аз және басқа маргинал топтары нарықтық күштердің ықпалымен еріксіз көшіру қорқынышы алдында барынша осалдық танытпаулары үшін шаралар қабылдаулары тиіс. Тұрғын үйге және жерге баға өскен жағдайда мемлекеттер сондай-ақ резиденттерді жеке немесе экономикалық қысым әсерлерінен олардың барабар тұрғын үйлері мен жерлерін тастап кетуге немесе жоғалтуға мәжбүр болған жағдайларында сенімді қорғауды қамтамасыз етуге тиісті.

31. Тұрғын үйі мен жер бөлген кезде халықтың осал топтарына, мысалы, қарттарға, балаларға және мүгедектерге басымдық берілуге тиісті.

32. Мемлекеттер халықтың қоныс аударуы қажеттігінің төменгі деңгейіне жеткізетін стратегияларға ең бірінші назар аударулары керек. Дамуды ойластыру бойынша халықты көшіруді немесе қоныстандыруды талап етуі мүмкін жобаларды жүзеге асыруға кірісер алдында қозғалатын оның ішінде еріксіз көшетін барлық әлеуетті адамдардың, топтардың және қауымның адам құқықтарын толық көлемінде қорғаумен қатар, оларға жан-жақты, кешенді бағалау жүргізулері тиісті. Көшіру салдарларын бағалауға, сондай-ақ залалдың аз келтірілуіне жеткізетін баламалар мен стратегияларды зерттеу қосылуы тиісті.

33. Салдарларды бағалаған кезде әйелдерге және халықтың маргиналды және осал топтарына еріксіз көшірудің түрлі ықпал етулерін ескеру қажет. Мұндай бағалау түрлі салдарларды тиісінше анықтау және талдау жасау үшін дезагрегирленген деректер негізінде жүргізілуге тиісті.

34. Заңгерлер, құқық қорғау органдарының, қалалық және ауылдық жоспарлы органдар мен даму жобасын әзірлеумен, басқарумен және жүзеге асырумен айналысатын қызметкерлерінен халықаралық құқық қорғау нормаларын қолдану мәселелерінде жеткілікті дайындалғандық дәрежесін талап ету және қамтамасыз ету қажет. Атап айтқанда, олар әйелдер құқықтары мәселелері жөнінде әйелдердің тұрғын үйге және жерге қол жеткізу саласындағы нақты проблемалары мен сұраныстарына айрықша акцент бере отырып дайындықтан өтулері тиіс.

35. Мемлекеттер Адам құқықтары мен еріксіз көшіруден қорғаудың заңнамалық және саяси шаралары туралы балама ақпаратты таратуды қамтамасыз етуге тиісті. Көшіру қаупі алдында тұрған өте осал топтар арасында баламалы мәдени тәсілдер мен әдістер тұрғысынан уақтылы және тиісті ақпараттың таралуына ерекше көңіл бөлінуі тиіс.

36. Мемлекеттер жеке адамдарға, топтарға және қауымға олардың нақты істері ұлттық, өңірлік немесе халықаралық құқықтық органда қаралып жатқан кезеңде еріксіз көшіруден қорғауға кепілдік беруі керек.

III. КӨШІРЕР АЛДЫНДА

37. Көшірілетіндердің барлығы қатысуға тиіс қалалық және ауылдық жоспарлау үрдістеріне мынадай элементтер енгізілуі қажет: а) барлық әлеуетті көшірілетін адамдар тиісті дәрежеде оларды көшіру мүмкіндігі қаралып жатқандығы және ұсынылатын жоспарлар мен баламалардың жұртшылықтың талқылауына шығарылатыны туралы хабардар етілуге тиістігі; б) ресми органдар ақпараттардың, оның ішінде жер мұрағатының және халықтың осал топтарын қорғау үшін нақты шараларды көрсете отырып, қоныстандырудың ұсынылатын кешенді жоспарының деректерінің күні бұрын тиімді таратылуын қамтамасыз ету керектігі; с) ұсынылатын жоспарды, ол бойынша ескертулерді және/

немесе қалыс қалуларды қоғамдық талқылауға ақылға қонымды уақыт бөлінуге тиісті; d) көшірілетін адамдарды олардың барлық құқықтары мен мүмкіндіктері туралы хабардар етумен қатар заңдық, техникалық және өзге көмектер көрсетуге жәрдемдесуге шаралар қабылдануға және мүмкіндіктер берілуге тиісті; және e) көшірілетін адамдар мен олардың өкілдеріне, оның барысында олар көшіру және/немесе балама нұсқалар ұсыну мен өз талап-тілектерін және даму басымдықтарын тұжырымдау туралы шешімді дауласа алатындай қоғамдық тыңдаулар өткізілуі тиіс.

38. Мемлекеттер көшірудің мүмкін болатын барлық баламаларын зерттеуге тиісті. Көшірудің әлеуетті қаупі төніп тұрған барлық адам мен адамдар тобы, оның ішінде әйелдер, байырғы халық пен мүгедектер, сондай-ақ олардың атынан сөйлейтіндердің қажетті ақпараттар, кең көлемде консультациялар алуға және процестің барлық кезеңіне қатысуларына, ресми органдар тиісті дәрежеде қарауға міндетті баламалы тең нұсқалар ұсынуларын құқықтары бар. Егер мүдделі тараптар ұсынылған баламаларға қатысты келісімге келе алмаған жағдайда, шешімді конституциялық өкілеттіктер берілген органдар, мысалы, аралық, арбитраждық немесе сот рәсімдерінің қорытындысы бойынша сот, трибунал немесе омбудсмен қабылдаулары тиіс.

39. Жоспарлау үдерісінде барлық көшірілетін тараптарға, оның ішінде әйелдерге, осал және маргинал топтарға қажеттігіне қарай арнайы шаралар немесе рәсімдер шеңберінде сұхбаттар және консультациялар үшін нақты мүмкіндіктер берілуге тиіс.

40. Көшіру туралы шешім қабылдаудан бұрын өкімет мұндай көшірудің шарасыз болып табылатындығы және ол қоғам игілігі үшін жүзеге асырылатындықтан халықаралық құқық қорғау міндеттемелерімен келісілгендігін көрсетуге міндетті.

41. Көшіру туралы кез келген шешім көшірілуге қатысты болатындардың барлығының назарына күні бұрын жазбаша түрде және жергілікті тілде жеткізілуге тиісті. Көшіру туралы хабарламада қабылданған шешім егжей-тегжейлі негізделуге, мынадай ақпараттар: а) ақылға қонымды баламалардың жоқтығын дәлелдейтін; б) ұсынылатын балама нұсқалардың барлық деталдары; с) баламалар жоқ болған жағдайда көшірудің теріс салдарларын азайту үшін қабылданатын және жоспарланатын барлық шараларды сипаттау қамтылуға тиісті. Түпкілікті шешімдерді әкімшілік немесе сот тәртібімен қайта қарау мүмкіндігі болуға тиісті. Барлық көшірілетін тараптарға сондай-ақ заңгерге қажеттігіне қарай тегін, уақтылы қол жеткізулеріне кепілдік берілуге тиіс.

42. Белгіленген тәртіпте көшіру туралы хабарлама алу көшірілуге жататын адамдарға өз мүлкінің құнына, инвестицияларына және осы үдерісте зиян шегуі мүмкін басқа да материалдық игіліктеріне бағалау жүргізуге көмектеседі және мүмкіндік береді. Көшірілуге жататын адамдарға сондай-ақ тиісті өтемақы алулары үшін материалдық емес шығындарын бағалауға және құжаттауға мүмкіндік берілуге тиіс.

43. Көшіру үйсіз немесе адам құқықтарының бұзылуы мүмкіндігі алдында осал адамдардың пайда болуына жеткізбеуге тиіс. Мемлекеттер қолда бар ресурстарды барынша пайдалана отырып, бірінші кезекте өзін өмір сүру құралдарымен қамтамасыз етуге қабілетсіз адамдар үшін жағдайға қарай тиісті балама тұрғын үйдің болуына және берілуіне немесе құнарлы жерлерге қол жеткізулеріне барлық қажетті шаралар қабылдауға міндетті. Балама тұрғын үй мүмкіндігінше көшірілетін халықтың бастапқы тұрған жеріне және өмір сүру құралдары көздеріне жақын орналасуы тиіс.

44. Қоныстандырумен байланысты барлық қабылданатын тұрғын үй құрылысы, су және электр жабдықтаумен қамтамасыз ету, канализациялық-тазалау құрылыстарын жасау, мектептің және кіре беріс жолдардың құрылысы, сондай-ақ жерлер мен учаскелер бөлу сияқты шаралар осы басшылыққа алатын нұсқаулармен және халықаралық танылған құқық қорғау қағидаттарымен келісілуге және көшірілетін субъектілер өздерінің тұрған жерлерін тастап кеткенге дейін аяқталуға тиісті⁸.

⁸ Қараңыз. Осы басшылыққа алатын нұсқаулардың V бөлімі.

IV. КӨШІРУ БАРЫСЫНДА

45. Адам құқықтары саласындағы стандарттарды құрметтеуді қамтамасыз ететін іс жүргізу талаптарына көшіру кезінде мемлекеттік лауазымды тұлғалардың немесе олардың өкілдерінің міндетті түрде қатысуы жатады. Мемлекеттік лауазымды тұлғалар, олардың өкілдері және көшіруді жүргізуші тұлға көшірілетіндерге таныстырылуға тиіс және оларға көшіру туралы ресми нұсқаманы көрсету керек.

46. Көшіру үдерісіндегі айқындықты және халықаралық құқық қорғау қағидаттарының сақталуын қамтамасыз ету үшін осы үрдіске олардың өтінуі бойынша бейтарап бақылаушыларға, оның ішінде өңірлік және халықаралық бақылаушыларға рұқсат берілуі тиіс.

47. Көшіру адамның қадір-қасиеті мен өмір сүру құқығына және көшірілетін адамдардың қауіпсіздігіне қысым жасамауға тиіс. Бұдан басқа, мемлекеттер көшіру үдерісінде әйелдердің гендерлік зорлық-зомбылық пен кемсітушілік құрбандары болмауын, сондай-ақ балалар құқығын қорғаудың қамтамасыз етілуін қадағалап отыруға тиісті.

48. Заң күш қолдануға жол беретін жағдайларда қажеттілік және барабарлық қағидаттары, сондай-ақ халықаралық құқық қолданудың және құқық қорғаудың стандарттарына сәйкес келетін құқықтық тәртіпті және мінез-құлықтың барлық ұлттық немесе жергілікті талаптарын қолдау бойынша лауазымды адамдардың күш көрсетулерінің және атыс қаруларын қолдануларының негізгі қағидаттары сақталуға тиісті.

49. Көшіру қолайсыз ауа райында, түнгі уақытта, фестивалдар немесе діни мерекелер уақытында, сайлау алдында, мектеп емтихандары уақытында немесе тікелей емтихандар алдында жүргізілмеуге тиісті.

50. Мемлекеттер және олардың өкілдері бірде бір адам, әсіресе, әйелдер мен балалар тікелей немесе жанама агрессияға немесе зорлық-зомбылықтың өзге түрлеріне ұшырамауларына, жоюдың, өртеудің немесе қасақана бұзудың, немқұрайдылықтың немесе ұжымдық жазалаудың кез келген нысанымен байланысты бассыздық нәтижесінде өздерінің меншіктерінен немесе мүліктерінен ажырап қалмауларына шаралар қабылдауға тиісті. Әдейілеп қалдырылмаған меншік және мүлік жойылудан, жөнсіз немесе заңсыз иеленуден, басқарудан немесе пайдаланудан қорғалуға тиісті.

51. Ресми органдар мен олардың өкілдері көшірілетіндерден өздерінің тұрғын үйлерін немесе өзге ғимараттарды бұзуларын талап етуге немесе оларды мәжбүрлеуге тиісті емес. Сол уақытта көшірілетін адамдарға олардың мүліктерін және құрылыс материалдарын құтқаруларын жеңілдетерліктей мүмкіндіктер берілуге тиісті.

V. КӨШІРІЛГЕННЕН KEЙІН: ЖЕДЕЛ КӨМЕК ЖӘНЕ ҚОНЫСТАНДЫРУ

52. Мемлекеттер және әділ өтемақы және қанағаттанарлық балама тұрғын үй немесе реституция беруге жауапкершілік алатын барлық басқа тараптар форс-мажорлық жағдайларды қоспағанда, мұны мүмкіндік болып тұрғанда, көшіргеннен соң бірден жасаулары тиіс. Жағдайларға қарамастан және ешбір кемсітушіліктерсіз құзыретті органдар ең аз дегенде, әсіресе өмір сүруге өзіне қаражат табуға жағдайсыз көшірілген адамдар немесе адамдар тобы тұрақты кепілдік берілген: а) маңызды тамақ өнімдеріне, ауыз суға және санитарлық құралдарға; б) шағын қажетті баспанаға және тұрғын үйге; с) тиісті киім-кешектерге; d) бірінші қажеттіліктегі медициналық қызметтерге; e) өмір сүру құралдары көздеріне; f) малдары үшін жемшөпке, олар бұрынғы уақыттарында тәуелді болған қоғамдық игілік боып табылатын ресурстарға; және g) балаларға білім беруге және оларға күтім жасау мекемелерінің

қызметтеріне қол жеткізулерін қамтамасыз етуге тиісті. Мемлекеттер сондай-ақ кеңейтілген отбасылардың немесе қауымның көшіру нәтижесінде бытырап кетпеулеріне жол бермеуге тиісті.

53. Әйелдердің жоспарлаудың барлық үрдістеріне және қызметтер мен бірінші қажеттіліктегі тауарларды бөлуге тең құқылы қатысуларын қамтамасыз етуге айрықша күш салынуға тиісті.

54. Жеке және психикалық денсаулықтың барынша қол жеткізілетін жоғары деңгейінде адам құқығын қорғау мүддесінде жарақаттары, ауруы немесе мүгедектігі бар барлық көшірілетін адамдарға мүмкіндіктерінше жоғары және жедел медициналық көмек алуға және медициналық емес сипаттағы қандай да бір айырмашылықтарсыз күтім көрсетілуге тиісті. Қажеттігіне қарай көшірілетін адамдар психологиялық және әлеуметтік қызметтерге қол жеткізулері қажет. Мыналарға: а) әйелдер мен балалардың, оның ішінде оларға тиісті жағдайларда әйел жынысты медициналық қызметкерлердің көмегіне, сондай-ақ ұрпақты болу денсаулығын қорғау саласындағы қызметтерге және сексуалдық және зорлық-зомбылықтың өзге нысандарының құрбандары үшін тиісті консультациялық көмекке қол жеткізулеріне жағдай жасауға; б) көшіру және қоныстандыру салдарынан ағымдық медициналық емдеудің үзіліп қалуын қамтамасыз етуге; және с) қоныстану орындарында жұқпалы және инфекциялық, оның ішінде ВИЧ/СПИД ауруларының профилактикасына айрықша назар аудару керек.

55. Қоныстандыруға таңдалған орындар Адам құқықтарының халықаралық құқықтары тұрғысынан жетімді тұрғын үй талаптарына жауап беруге тиісті. Олардың қатарына а) кепілдік берілген иелену; б) қызметтердің, материалдардың, объектілер мен инфрақұрылымдардың, мысалы, ауыз суға, тамақ дайындауға, жылуға және жарық энергиясына, гигиенаға, кір жууға, азық-түлік сақтауға, қоқыс-қалдықтарды жоюға және су бұру жүйесіне, шұғыл қызметтерге, сондай-ақ қажеттігіне қарай, табиғи ресурстарға, жалпы игілік болып табылатын ресурстарға қолжетімділік; с) қол жетімді тұрғын үй; d) суықтан, ылғалдан, ыстықтан, жауыннан, желден және денсаулыққа зиян басқа қауіптерден, конструкциялық қатерлер мен аурулардан және тұрғындардың жеке қауіпсіздіктерін қамтамасыз ететін тұруға жарамды барынша кең тұрғын үйлер жатады⁹. Сенімді деп саналуы үшін жетімді тұрғын үй мынадай маңызды сипаттамаға: тұрғындарға оңашалықты және қол сұғылмаушылықты қамтамасыз етуге; шешімдер қабылдау үрдісіне қатысуға; зорлық-зомбылықтан еркіндікке; және құқықтардың кез келген бұзылулары жағдайында құқықтық қорғау құралдарына қол жеткізуге ие болуға тиісті.

56. Қоныстандырудың осы басшылыққа алатын нұсқаулармен сәйкес келуін айқындау кезінде мемлекеттер қоныстандырудың кез келген жағдайларына байланысты мынадай өлшемдердің сақталуын қамтамасыз етуге міндетті:

а) қоныстандыру саласында осы басшылыққа алатын нұсқаулармен және адамның халықаралық танылған құқықтарымен келісілетін кешенді саясат әзірленбейінше бірде-бір қоныстандыру жүргізілмеуге тиіс;

б) қоныстандыру кезінде әйелдердің, балалардың, байырға халықтың және басқа осал топтардың адам құқықтарының, оның ішінде олардың мүлікті иеленуге және ресурстарға қол жеткізуге құқықтарының қорғалуы тең қамтамасыз етілуге тиіс;

с) заң қоныстандыруды ұсынушы және/немесе жүргізуші субъектіге осымен байланысты барлық шығыстарды, оның ішінде қоныстандыру бойынша барлық шығыстарды жабуға міндеттеуге тиіс;

д) ешқандай көшірілетін адамдар, топтар немесе қауым олардың адам құқықтарына немесе тұрмыс жағдайын тұрақты жақсарту құқықтарына қысым жасалудан зардап шекпеуге тиісті. Бұл

⁹ Қараңыз. № 4 жалпы тәртіптегі ескерту - Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар жөніндегі комитет 1991 жылы қабылдаған жетімді тұрғын үй құқығы.

талап тең дәрежеде өздерінің тұрған орындарында қоныстандыруды қабылдаушы қауым сияқты сондай-ақ еріксіз көшіруге ұшыраған адамдарға да, топтарға да және қауымға да қатысты;

e) көшірілетін адамдардың, топтардың немесе қауымның құқығы алдын ала сол немесе өзге нақты орынға көшіруді толық түсінген келісімге кепілдік берілуі тиісті. Көшіруге ұсынылып отырған орында мемлекет оларға қажетті барлық жайлылықты, қызметтерді және экономикалық мүмкіндіктерді жасауға міндетті;

f) жұмыс орнына барып-қайтудың қаржылық шығыстар және бірінші қажеттіліктегі қызметтерге қол жеткізу уақыттары тұрмысы төмен үй шаруашылықтарының бюджетіне шамадан тыс ауыртпалық түсірмеуге тиісті;

g) қоныстандыру орындары тұрғындардың құқығын психикалық және жеке денсаулықтарына барынша жоғары деңгейде қауіп төндіріліктей ластанған жерлерде немесе ластану көздеріне тікелей жақын жерлерде болмауға тиісті;

h) көшірілетін адамдарға, топтарға немесе қауымға барлық мемлекеттік жобалар мен жоспарлау үрдістерін және тиісті қоныстандыруды, оның ішінде босаған тұрғын үйлерді немесе аумақтарды және оларға ұсынылған бенефициарларды пайдалануды болжамдау туралы ақпаратты жүзеге асыру туралы толық ақпарат ұсынылуға тиісті. Өкілдіктерді қамтамасыз етуге және бұл үрдіске байырғы халықтың, азшылықтың, жерлері жоқ адамдардың, әйелдер мен балалардың қатысуларына айрықша көңіл бөлінуге тиісті;

i) қоныстандырудың барлық үрдісі көшірілетін адамдардың, топтардың немесе қауымның жан-жақты қатысулары арқылы және олармен ынтымақтаса отырып жүзеге асырылуға тиісті. Мемлекеттер атап айтқанда, көшірілетін адамдар, топтар немесе қауым ұсынған барлық балама жоспарларды қабылдауға тиісті;

j) әділ және ашық тыңдаулардан кейін қоныстандыру қажеттігі сақталатын жағдайларда, көшірілетін адамдар, топтар немесе қауым қоныстандырылатын күнге дейін кем дегенде 90 күн бұрын бұл туралы хабарлама алуға тиісті; және

k) мәжбүрлеуге, қысым жасауға немесе қорқытуға жол бермеу үшін қоныстандыру ойдағыдай дәрежеде жергілікті билік органдарының ұсынылған қызметкерлерінің және бейтарап бақылаушылардың қатысуымен жүргізілуі тиіс.

57. Реабилитациялық саясат әйелдер мен маргиналды және осал топтар үшін оларға тұрғын үйге, тамақтануға, суға, денсаулық сақтау мен білім алуға, еңбек қызметімен айналысуға, жеке қауіпсіздігіне және тұрғын үйге қол сұғылмаушылыққа адам құқықтарымен пайдалануға, қатал, адамгершілікке жатпайтын немесе шағымдануда қадір-қасиетін кемсітуге ұшыратпау құқығын және еркін жүріп-тұру құқығын тең пайдалану мүмкіндіктерін берумен қатар бағдарламалар көздеуге тиіс.

58. Көшірілетін адамдар, топтар немесе қауым өздерінің адам құқықтарына шек қойылудан, оның ішінде жетімді тұрғын үй құқықтарын біртіндеп жүзеге асырудан зардап шекпеулері тиіс. Бұл сондай-ақ өздерінің тұрған орындарында қоныстандыруды қабылдайтын қауымға да бірдей дәрежеде қатысты.

VI. ЕРІКСІЗ КӨШІРУ ЖАҒДАЙЫНДА ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚОРҒАУ ҚҰРАЛДАРЫ

59. Еріксіз көшіруге тап болған немесе осындай көшіру қаупіндегі барлық адамдардың құқықтық қорғау құралдарына уақтылы қол жеткізулеріне құқықтары бар. Мұндай құралдардың қатарына әділ

тыңдау, адвокаттың қызметіне қол жеткізу, құқықтық көмек, оралу, реституция, қоныстандыру, реабилитация және өтемақы жатады, олар Адам құқықтары саласында халықаралық нормалардың өрескел бұзылуының және халықаралық гуманитарлық құқықтың маңызды бұзылуының құрбандары үшін құқықтық қорғаудың және зиянның орнын толтыруға қатысты құқықтың Негізгі қағидаттарына және басшылыққа алатын ережелерге мүмкіндігінше сәйкес келуге міндетті.

А. Өтемақы

60. Жалпы игілік үшін көшірудің болмай қалмайтыны сөзсіз және қажет болғанда, мемлекет барлық жоғалған жеке, жылжымайтын және өзге мүліктер немесе заттар үшін, мұндай мүлікке немесе олардың мүддесіне құқықтарды қоса алғанда, әділ және балама өтемақы беруге немесе қамтамасыз етуге міндетті. Өтемақы белгіленген тәртіпте кез-келген экономикалық бағалауға берілетін залалға және бұзылудың күрделілігі мөлшерінде және әрбір жағдайдағы мән-жайларға, оның ішінде опат болуына немесе жарақат алуға; жеке және психикалық зиянға; жіберілген мүмкіндіктерге, атап айтқанда жұмысқа орналастыруға, білім алуға және әлеуметтік жеңілдіктер алуға; материалдық зиянға және айырылып қалған пайдаға, оның ішінде жалақысын жоғалту мүмкіндігіне; моралдық нұқсанға; және құқықтық немесе сараптамалық көмекке, дәрі-дәрмекке және медициналық қызмет көрсетуге, сондай-ақ психологиялық және әлеуметтік қызметтерге шамалас берілуге тиісті. Ақшалай өтемақы ешқандай жағдайда жерге нақты өтемақымен немесе жалпы игілік болып табылатын ресурстарға қол жеткізумен ауыстырылуға тиісті емес. Жері тәркіленген жағдайда көшірілетін адам өтемақы ретінде соған ұқсас немесе барынша жоғары сападағы, мөлшердегі, бағадағы жер учаскесін алуға тиіс.

61. Барлық көшірілетін субъектілердің олар өздерінің мүлкіне құқықтық лауазымды иеленетіндігіне немесе иеленбейтіндігіне қарамастан шығындарына, сондай-ақ өзінің көшірілетін мүлкін сақтау және тасымалдау, оның ішінде тұрғын үй ғимаратының және жоғалтқан немесе көшіру үрдісінде бүлінген жерлерінің құнына өтемақы алуларына құқықтары бар. Шеткері, қараңғы, лас тұрғын үй сияқты ресми емес мүліктердің шығынына өтемақы туралы мәселе әрбір істің нақты жағдайына қарай шешілуге тиісті.

62. Ерлер мен әйелдер барлық тағайындалатын өтемақының ортақ бенефициарлары болып табылуға тиісті. Жалғыз басты әйелдердің және жесірлердің жеке өтемақы алу құқықтары болуға тиіс.

63. Экономикалық залалды бағалаған кезде қоныстандыруға қосалқы көмекпен берілетін төлеммен жабылмайтын шығындар мен шығыстар ескерілуге тиісті, мысалы жер учаскелерінің, тұрғын үй ғимараттарының олардың интерьерлері мен инфрақұрылымдарының құны; мерзімі өткен ипотекалық және өзге кредиттермен байланысты өсім; уақытша тұрғын үй шығыстары; әкімшілік және заңды шығыстар; балама тұрғын үй құны; еңбекақы және кіріс шығыны; білім алу мүмкіндігін жоғалту; денсаулығын қорғау және медициналық қызмет, қоныстану және тасымалдау шығыстары (әсіресе өмір сүру құралдары көздерінен алыс орналасқан жағдайда). Көшірілетін тұрғындар үшін тұрғын үй мен жер, соншалықты өмір сүру құралдарының көзі болып табылатын жағдайларда, келтірілген зиян мен шығынды бағалау кезінде, коммерциялық шығындар, сондай-ақ жабдықтар/тауарлық қорлар, мал, жер, жеміс ағаштары шығындары және еңбекақының/кірістердің жойылу/азаюы назарға алынуға тиісті.

В. Реституция және қайтып келу

64. Даму және инфрақұрылым саласындағы (оның ішінде жоғарыда 8-тармақта көрсетілген) жобалармен байланысты еріксіз көшіру сирек жағдайларда реституцияға және қайтып келуге жол береді. Оның үстіне осыған жағдайлар мүмкіндік берсе, мемлекеттер бұл құқықтарды қолдануға еріксіз көшіруге ұшыраған барлық адамдарға, топтарға немесе қауымға басымдық беруге тиісті. Сол уақытта адамдарды, топтарды және қауымды оларды өз үйлеріне, өз жерлеріне немесе туған мекендеріне қайтып келулеріне еріксіз мәжбүрlemeу керек.

65. Қайтып келу мүмкіндігі болып тұрғанда немесе орналастырудың балама жағдайлары осы басшылыққа алатын нұсқауларға сәйкес қамтамасыз етілмесе, құзырлы органдар, оның ішінде қаржы органдары өз үйлеріне немесе тұрған жерлеріне өз еріктерімен, абыроймен және қауіпсіз қайтып келулері үшін жағдайды анықтауға және мүмкіндіктер жасауға тиісті. Құзыретті органдар қайтып келушілерге реинтеграциялануға жәрдемдесулері және көшірілетін адамдардың, топтардың немесе қауымның қайтып келу үрдісін жоспарлауға және жүзеге асыруға толық құқылы қатысулары үшін шаралар қабылдауға тиіс. Тұрмыстық, қауымдық, институционалдық, әкімшілік, құқықтық және маргинализация мен әйелдердің шеттетілуіне жеткізетін өзге гендерлік соқыр сенім-нанымдарды жою мақсатында қайтып келу немесе реституция үрдістеріне әйелдердің толық және тиімді қатысуларын қамтамасыз ету үшін айрықша шаралар талап етілуі мүмкін.

66. Құзыретті органдар қайтып келуші адамдарға, топтарға және қауымға көшіру үрдісіне тастап кеткен немесе басқа қолға өткен мүліктерін және ұсақ-түйек заттарын қайтаруға барынша көмек көрсетуге жауапкершілік алады және міндетті.

67. Үйге қайта оралу және мүліктері мен ұсақ-түйек заттарын қайтару мүмкін болмағанда құзыретті органдар еріксіз көшіру құрбандарына балама өтемақы жасауға немесе өзге нысанда зиянның орнын толтыруға немесе оларды алуға жәрдемдесуге тиісті.

С. Қоныстандыру және реабилитация

68. Барлық тараптар белгілі жағдайларда қайтып келу құқығына басымдық берсе де (оның ішінде жалпы игілікті немесе қауіпсіздікті, денсаулық сақтауды және адам құқықтарын қорғауды қамтамасыз ету үшін) дамуды ойластыру бойынша оларды көшірумен байланысты жеке тұлғаларды, топтарды және қауымды қоныстандыру қажеттіліктері пайда болуы мүмкін. Мұндай қоныстандыру әділдік және тең құқылық қағидаттарына және осы басшылыққа алатын нұсқаулардың V тармағында мазмұндалған адам құқықтарының халықаралық құқық нормаларына сәйкес жүргізілуге тиісті.

VII. МОНИТОРИНГ, БАҒАЛАУ ЖӘНЕ КЕЙІНГІ ШАРАЛАР

69. Мемлекеттер белсенді мониторинг жүргізуге, олардың заңдық құқығында немесе тиімді бақылауында тұрған аумақта жүргізілетін еріксіз көшіруді қоса алғанда, сондай-ақ көшірудің санын, түрлерін және ұзақ мерзімді салдарларын айқындау үшін сандық және сапалық бағалау жүргізуге тиісті. Мониторингтің қорытындылары және алынған тұжырымдар туралы есептер қоғамдық жариялануға берілуге және озық практиканы енгізуді ынталандыру мен негізінде алынған сабақтар жатқан проблемаларды шешу тәжірибесін пайдаланатын тиімді халықаралық субъектілердің назарына жеткізілуге тиісті.

70. Мемлекеттер мониторинг тапсыруға және еріксіз көшіру жағдайларын, сондай-ақ олардың осы басшылыққа алатын нұсқауларды және адам құқықтарының халықаралық құқық нормаларын тәуелсіз ұлттық органдардың, мысалы ұлттық құқық қорғау мекемелерінің сақтауларын тексеруге тиісті.

VIII. ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҰЙЫМДАРДЫ ҚОСА АЛҒАНДА, ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚОҒАМДАСТЫҚТЫҢ РӨЛІ

71. Халықаралық қоғамдастықтың міндеттерінің бірі тұрғын үйге, жерге және мүлікке ынталандыру, қорғау және адам құқықтарын қамтамасыз ету болып табылады. Даму мәселесімен айналысатын халықаралық, қаржы, сауда және олармен байланысты басқа органдар мен мекемелер, мүше мемлекеттерді және донор мемлекеттерді қоса алғанда, оларға берілген дауыс беру құқықтарында

адам құқықтарының халықаралық құқықтарында және олармен байланысты стандарттарда көзделген еріксіз көшіруге тыйым салуды толығымен ескерулері тиісті.

72. Халықаралық ұйымдар олар пайдаланатын практикамен немесе олар жүргізетін саясатпен байланысты еріксіз көшіруге шағымдарды қарау механизмдерін құруға немесе іс жүзінде бар осындай механизмдерге қосылуға тиісті. Құрбандарға осы басшылыққа алатын нұсқаулардағы ережеге сәйкес құқықтық қорғау құралдары берілуге тиісті.

73. Трансұлттық корпорациялар және басқа коммерциялық кәсіпорындар өз қызметінің өз ықпал ету саласының шеңберлерінде адамның жетімді тұрғын үйге, оның ішінде еріксіз көшіруге тыйым салу құқығын құрметтеулері тиіс.

IX. ТҮСІНДІРУ

74. Дамуды ойластыру бойынша көшіруге немесе қоныстандыруға қатысты осы басшылыққа алатын нұсқаулар адам құқықтарының халықаралық құқықтарында, босқындық, қылмыстық немесе гуманитарлық құқықтарда және олармен байланысты стандарттарда бекітілген немесе ұлттық заңнамаларда бекітілген және осы нормалармен және стандарттармен келісетін құқықтар шектеуші, өзгертуші немесе өзгеше түрде қысым көрсетуші құқықтар ретінде түсіндірілмеуге тиісті.

**Данная публикация была напечатана при поддержке
Регионального отделения по Центральной Азии
Управления Верховного комиссара ООН по правам человека.**

Управление Верховного комиссара ООН по правам человека (УВКПЧ ООН) работает по всему миру в целях продвижения и защиты прав человека. Мандат Верховного комиссара определен в Резолюции 48/141 от 20 декабря 1993 г. Генеральной Ассамблеи Организации Объединенных Наций.

В июне 2008 г. УВКПЧ ООН подписало Соглашение с Правительством Кыргызской Республики о создании в г. Бишкеке Регионального отделения по Центральной Азии.

В соответствии с Уставом ООН и мандатом УВКПЧ ООН, предусмотренным в Резолюции 48/141 от 20 декабря 1993 г. Генеральной Ассамблеи, и этим соглашением Региональное отделение взаимодействует с государственными органами, межправительственными организациями, гражданским обществом, частным сектором, а также другими организациями системы ООН в разработке и осуществлении стратегий, программ и мер в целях поощрения и защиты всех прав человека в странах Центральной Азии.

Более подробная информация об УВКПЧ ООН доступна на сайте: www.ohchr.org

Адрес:

Региональное отделение УВКПЧ ООН по Центральной Азии
Дом ООН, проспект Чуй, 160, г. Бишкек, 720040, Кыргызская Республика

Тел. + 996 312 612676, 612675

Факс. + 996 312 612673

СОДЕРЖАНИЕ

Пункты (Абзацы)

I. СФЕРА ДЕЙСТВИЯ И ХАРАКТЕР	20
II. ОБЩИЕ ОБЯЗАТЕЛЬСТВА	22
A. Носители обязанностей и характер обязательств	22
B. Основные принципы в области прав человека	22
C. Осуществление государственных обязательств	23
D. Превентивные стратегии, политика и программы	24
III. ПЕРЕД ВЫСЕЛЕНИЕМ	25
IV. В ХОДЕ ВЫСЕЛЕНИЯ	27
V. ПОСЛЕ ВЫСЕЛЕНИЯ: НЕЗАМЕДЛИТЕЛЬНАЯ ПОМОЩЬ И ПЕРЕСЕЛЕНИЕ	27
VI. СРЕДСТВА ПРАВОВОЙ ЗАЩИТЫ В СЛУЧАЕ ПРИНУДИТЕЛЬНОГО ВЫСЕЛЕНИЯ	30
A. Компенсация	30
B. Реституция и возвращение	30
C. Переселение и реабилитация	31
VII. МОНИТОРИНГ, ОЦЕНКА И ПОСЛЕДУЮЩИЕ ДЕЙСТВИЯ	31
VIII. РОЛЬ МЕЖДУНАРОДНОГО СООБЩЕСТВА, ВКЛЮЧАЯ МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОРГАНИЗАЦИИ	32
IX. ТОЛКОВАНИЕ	32

Краткая информация о специальном докладчике Организации Объединенных Наций по вопросу о достаточном жилище как компоненте права на достаточный жизненный уровень, а также о праве на недискриминацию в этом контексте

Специальный докладчик Организации Объединенных Наций по вопросу о достаточном жилище как компоненте права на достаточный жизненный уровень является независимым экспертом, которого назначает Совет по правам человека. Должность специального докладчика является почетной, эксперт не является сотрудником ООН и за свою работу вознаграждения не получает. Специальные докладчики являются частью специальных процедур Совета по правам человека.

Мандат специального докладчика по вопросу о достаточном жилище был первоначально утвержден в апреле 2000 г. резолюцией 2000/9 Комиссии по правам человека. После того как Комиссия была заменена на Совет по правам человека в июне 2006 г., этот мандат был поддержан и продлен резолюцией 6/27 Совета по правам человека от 14 декабря 2007 г.

Правовая основа мандата определяется во Всеобщей декларации прав человека (статья 25, параграф 1), Международном пакте об экономических, социальных и культурных правах (статья 11, параграф 1), Конвенции о правах ребенка (статья 27, параграф 3), Конвенции о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин (статья 14[h]), Международной конвенции о ликвидации всех форм расовой дискриминации (статья 5[e]).

В рамках своего мандата специальный докладчик:

- *предпринимает страновые визиты;*
- *устанавливает конструктивный диалог с правительствами, гражданским обществом и другими представителями для того, чтобы выработать решения для осуществления права на достаточное жилище;*
- *рассматривает индивидуальные сообщения о предполагаемых нарушениях права на достаточное жилище в разных странах;*
- *представляет ежегодные доклады в Совет по правам человека и Генеральную Ассамблею с информацией о деятельности, осуществленной в рамках мандата.*

С 2000 по 2008 гг. специальным докладчиком являлся господин **Милун Котари** (гражданин Индии).

В мае 2008 г. специальным докладчиком была назначена госпожа **Ракель Рольник** (гражданка Бразилии).

Более подробная информация о мандате специального докладчика доступна на сайте:

<http://www.ohchr.org/EN/Issues/Housing/Pages/HousingIndex.aspx>

I. СФЕРА ДЕЙСТВИЯ И ХАРАКТЕР

1. Обязательство государств воздерживаться и не допускать принудительного выселения из домов и с земли вытекает из ряда международно-правовых инструментов, защищающих право человека на достаточное жилище и другие смежные с ним права человека. К их числу относятся Всеобщая декларация прав человека, Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах (пункт 1 статьи 11), Конвенция о правах ребенка (пункт 3 статьи 27), исключаящие дискриминацию положения пункта 2 h) статьи 14 Конвенции о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин и статья 5 e) Международной конвенции о ликвидации всех форм расовой дискриминации.

2. Помимо этого и с учетом принципа неделимости прав человека, в статье 17 Международного пакта о гражданских и политических правах провозглашается, что “никто не может подвергаться произвольному или незаконному вмешательству в его личную или семейную жизнь, произвольным или незаконным посягательствам на неприкосновенность его жилища или тайну его корреспонденции или незаконным посягательствам на его честь и репутацию”. Схожее положение содержится в пункте 1 статьи 16 Конвенции о правах ребенка. К числу других международно-правовых актов относятся статья 21 Конвенции 1951 года о статусе беженцев, статья 16 Конвенции № 169 Международной организации труда о коренных народах и народах, ведущих племенной образ жизни в независимых странах (1989 год) и статья 49 Женевской конвенции от 12 августа 1949 года о защите гражданского населения во время войны (четвертая Женевская конвенция).

3. Настоящие руководящие указания посвящены правозащитным последствиям выселений по соображениям развития и соответствующих перемещений в городских и/или сельских районах. Эти руководящие указания представляют собой шаг вперед по сравнению со Всеобъемлющими руководящими принципами в области прав человека в связи с перемещением населения, вызванным необходимостью развития (E/CN.4/Sub.2/1997/7, приложение). Они опираются на международно-правовые нормы в области прав человека и согласуются с Замечанием общего порядка №4 (1991 год) и Замечанием общего порядка №7 (1997 год) Комитета по экономическим, социальным и культурным правам, Руководящими принципами по вопросу о перемещении лиц внутри страны (E/CN.4/1998/53/Add.2), Основными принципами и руководящими положениями, касающимися права на правовую защиту и возмещение ущерба для жертв грубых нарушений международных норм в области прав человека и серьезных нарушений международного гуманитарного права, принятыми Генеральной Ассамблеей в ее резолюции 60/147, и Принципами реституции жилья и имущества в контексте возвращения беженцев и внутренне перемещенных лиц (E/CN.4/Sub.2/2005/17 и Add.1).

4. При должном учете всех соответствующих определений практики “принудительного выселения” в контексте международных правозащитных стандартов настоящие руководящие указания охватывают действия и/или бездействие, влекущие за собой насильственное или недобровольное переселение отдельных лиц, групп лиц или общин из их домов и/или с их земель и отчуждение от являющихся общественным достоянием ресурсов, которыми они пользовались или от которых зависели, и тем самым частично или полностью лишаящие отдельных лиц, группы лиц или общины возможности проживать или работать в конкретных помещениях, зданиях или месте без предоставления им адекватных видов правовой или иной защиты или доступа к такой защите.¹⁰

5. Принудительные выселения представляют собой конкретный международно-правовой феномен, который зачастую связан с отсутствием законных прав пользования, являющихся одним из важнейших компонентов права на достаточное жилище. Принудительные выселения имеют много общего с произвольным переселением¹¹, в том числе с перемещением населения, массовыми выдворениями,

¹⁰ Запрет принудительного выселения не распространяется на выселения, проводимые в соответствии с требованиями закона и положениями международных договоров по правам человека.

¹¹ В соответствии с шестым принципом Руководящих принципов по вопросу о перемещении лиц внутри страны.

массовым исходом, этническими чистками и иной практикой, связанной с насильственным и недобровольным выселением людей из их домов, с их земель или из их общин.

6. Принудительные выселения представляют собой вопиющее нарушение целого ряда международно признанных прав человека, в том числе прав на достаточное жилище, питание, воду, охрану здоровья, образование, занятие трудовой деятельностью, личную безопасность и неприкосновенность жилища, права не подвергаться жестокому, бесчеловечному или унижающему достоинство обращению и права на свободу передвижения. Выселения должны проводиться на законных основаниях, только в исключительных случаях и при полном соблюдении соответствующих положений международного права в области прав человека и международного гуманитарного права.

7. Принудительные выселения обостряют неравенство, социальные конфликты, сегрегацию и проблемы “гетто”, а их жертвами неизбежно становятся беднейшие, социально и экономически уязвимые и маргинальные слои общества, в особенности женщины, дети, меньшинства и коренные народы.

8. В контексте настоящих руководящих указаний выселения по соображениям развития часто планируются или проводятся под предлогом удовлетворения “общественных потребностей”, например, в связи с программами развития и инфраструктурными проектами (крупномасштабные проекты, связанные со строительством плотин, промышленных и энергетических объектов, добычей полезных ископаемых и т.д.); приобретением земли для модернизации городского хозяйства, реконструкции трущоб, обновления жилого фонда, облагораживания городов или иными программами землепользования (в том числе в сельскохозяйственных целях); имущественными или земельными спорами; бесконтрольной спекуляцией недвижимостью; важными международными деловыми или спортивными мероприятиями и, возможно, природоохранными задачами. Подобная деятельность может осуществляться и в увязке с международной помощью на цели развития.

9. Перемещения, вызванные разрушением или деградацией окружающей среды, выселения и эвакуация, связанные с нарушением общественного порядка, стихийными бедствиями или антропогенными катастрофами, напряженностью или беспорядками, внутренними, международными или смешанными конфликтами (имеющими внутреннее и внешнее измерение) и чрезвычайными ситуациями, внутренним насилием и некоторыми видами культурной или традиционной практики, зачастую проводятся без учета действующих правозащитных и гуманитарных стандартов, в том числе права на достаточное жилище. В то же время подобные ситуации могут быть связаны с целым рядом дополнительных соображений, которые конкретно не охватываются настоящими руководящими указаниями, могущими, тем не менее, служить полезным ориентиром в данном контексте. Внимание обращается на Основные принципы и руководящие положения, касающиеся права на правовую защиту и возмещение ущерба для жертв грубых нарушений международных норм в области прав человека и серьезных нарушений международного гуманитарного права, Руководящие принципы по вопросу о перемещении лиц внутри страны и Принципы по вопросам реституции жилья и имущества беженцев и перемещенных лиц.

10. С учетом того, что случаи принудительного выселения могут быть связаны с широким диапазоном различных ситуаций, настоящие руководящие указания призваны стать для государств ориентиром в выборе мер и процедур с целью не допустить выселений по соображениям развития в нарушение действующих международных правозащитных стандартов, т.е. их превращения в действительно “принудительные” выселения. Настоящие руководящие указания должны стать практическим инструментом, который поможет государствам и учреждениям в разработке политики, законодательства, процедур и профилактических мер, гарантирующих защиту от принудительных выселений, а также в предоставлении эффективных средств правовой защиты тем, чьи права человека были нарушены, несмотря на профилактические меры.

II. ОБЩИЕ ОБЯЗАТЕЛЬСТВА

A. Носители обязанностей и характер обязательств

11. Хотя проводить, санкционировать, испрашивать, предлагать, инициировать, поощрять или поддерживать принудительные выселения могут разные субъекты, государства несут главную ответственность за обеспечение соблюдения прав человека и гуманитарных норм, с тем чтобы гарантировать уважение прав, закрепленных в обязательных для исполнения договорах и общих принципах международного публичного права и отраженных в настоящих руководящих указаниях. В то же время это не освобождает от ответственности другие стороны, в том числе руководителей и сотрудников проектов, международные финансовые и другие учреждения и организации, транснациональные или иные корпорации и физических лиц, в том числе частных землевладельцев и арендодателей.

12. Согласно международному праву государства обязаны обеспечивать уважение, защиту и осуществление всех прав человека и основных свобод. Это означает, что государства должны воздерживаться от нарушения прав человека как внутри стран, так и за их пределами; следить за тем, чтобы другие стороны, находящиеся под юрисдикцией и фактическим контролем государств, не нарушали права человека других лиц и принимать профилактические и иные меры для защиты прав человека и оказания помощи тем, чьи права были нарушены. Эти обязательства носят постоянный и одновременный характер и ни в коей мере не определяют иерархию принимаемых мер.

B. Основные принципы в области прав человека

13. Согласно международному праву в области прав человека каждый человек имеет право на достаточное жилище как одну из составляющих права на достаточный уровень жизни. Право на достаточное жилище включает в себя, в частности, право на защиту от произвольного или незаконного посягательства на частную и семейную жизнь, неприкосновенность жилища и законное право владения.

14. В соответствии с международным правом государства обязаны гарантировать защиту от принудительного выселения, а также права человека на достаточное жилище и владение им без какой-либо дискриминации по признаку расы, цвета кожи, пола, языка, религии или вероисповедания, политических или иных убеждений, национального, этнического или социального происхождения, правового или социального статуса, возраста, инвалидности, имущественного положения, рождения или иному признаку.

15. Государства обязаны обеспечить равное право мужчин и женщин на защиту от принудительного выселения и пользование правом человека на достаточное жилище и гарантированное владение им, как того требуют настоящие руководящие указания.

16. Все лица, группы лиц или их общины имеют право на переселение, включающее в себя право на альтернативный участок земли лучшего или аналогичного качества и жилище, которое должно удовлетворять следующим критериям достаточности: доступность, приемлемость по цене, пригодность для проживания, гарантии права владения, культурная адекватность, удобство местоположения, доступность таких важнейших услуг, как услуги здравоохранения и образования¹².

17. Государства должны обеспечить всем лицам, заявляющим о нарушении или угрозе нарушения их права на защиту от принудительного выселения, доступность адекватных и эффективных правовых или иных соответствующих средств защиты.

¹² См. Замечание общего порядка №4: Право на достаточное жилище, принятое Комитетом по экономическим, социальным и культурным правам в 1991 году.

18. Государства должны воздерживаться от принятия любых преднамеренных мер, представляющих собой отказ от юридической или фактической защиты от принудительных выселений.

19. Государства должны признать, что запрет принудительного выселения включает запрет произвольного перемещения, меняющего этнический, религиозный или расовый состав затрагиваемого населения.

20. Государства должны формулировать и осуществлять свою международную политику и деятельность в соответствии со своими обязательствами в области прав человека, в том числе в рамках получения и оказания международной помощи в целях развития.

С. Осуществление государственных обязательств

21. Государства гарантируют, что выселения могут проводиться лишь в исключительных случаях. С учетом их отрицательного влияния на широкий спектр международно признанных прав человека, выселения должны быть полностью обоснованными. Любое выселение должно: а) быть разрешено законом; б) осуществляться в рамках международного права в области прав человека; в) проводиться исключительно для общего блага¹³; д) быть разумным и пропорциональным; е) регулироваться с целью обеспечения полной и справедливой компенсации и реабилитации; и ф) проводиться в соответствии с настоящими руководящими указаниями. Защитное действие этих процессуальных требований распространяется на всех уязвимых лиц и затрагиваемые группы независимо от того, имеют ли они или нет по внутреннему праву правовой титул на дом или имущество.

22. Государства должны принять законодательные и политические меры, запрещающие выселения, которые не согласуются с их международными обязательствами в области прав человека. Государствам следует максимально воздерживаться от притязаний на жилища или земли или от их конфискации, в частности, когда такие действия не способствуют осуществлению прав человека. Например, выселение может быть признано оправданным, если речь идет о земельной реформе или перераспределении земель в пользу уязвимых или обездоленных лиц, групп или общин. Государствам следует применять соответствующие гражданские или уголовные санкции против любых государственных или частных субъектов или лиц, находящихся под их юрисдикцией, которые проводят выселения не в полном соответствии с применимыми правовыми нормами или международными стандартами в области прав человека. Государства должны обеспечить адекватные и эффективные правовые или иные соответствующие средства защиты всем тем, кто стал или рискует стать жертвой принудительного выселения или пытается защититься от него.

23. Государства должны в максимальных пределах имеющихся у них ресурсов принимать меры к обеспечению всем людям равных возможностей пользоваться правом на достаточное жилище. Государства несут прямое обязательство принимать надлежащие законодательные и политические меры для защиты отдельных лиц, групп и общин от выселений, не отвечающих действующим международным стандартам в области прав человека¹⁴.

24. Для обеспечения того, чтобы ни одна из форм дискриминации, как нормативной, так и иной, не оказывала отрицательного влияния на возможность пользоваться правом на достаточное жилище, государствам следует проводить комплексные обзоры законодательства и политики в данной области с целью обеспечения их соответствия положениям международных договоров по правам человека. В ходе

¹³ В настоящих руководящих указаниях под деятельностью для общего блага понимаются меры, принимаемые государствами в соответствии с их международными правозащитными обязательствами, в частности для обеспечения соблюдения прав наиболее уязвимых слоев населения.

¹⁴ См. Замечание общего порядка №3: Природа обязательств государств-участников, принятое Комитетом по экономическим, социальным и культурным правам в 1990 году.

таких комплексных обзоров следует обращать внимание и на то, чтобы действующее законодательство, правила и политика, касающиеся приватизации государственных услуг, наследования и культурной практики, не порождали и не поощряли принудительных выселений¹⁵.

25. Для обеспечения максимально эффективной правовой защиты от принудительного выселения всех лиц, находящихся под их юрисдикцией, государствам следует незамедлительно принять меры для юридического оформления права пользования всем лицам, домохозяйствам и общинам, которые в настоящее время не имеют подобных гарантий, в том числе всем тем, кто не обладает официальным правовым титулом на жилища и землю.

26. Государства должны обеспечить равные возможности пользоваться правом на достаточное жилище мужчинам и женщинам. Для этого государствам следует принять специальные меры для защиты женщин от принудительного выселения. Подобные меры должны предусматривать предоставление всем женщинам правовых титулов на жилища и землю.

27. Государствам следует обеспечить учет обязательных правозащитных стандартов в их международных отношениях, в том числе в рамках торговой и инвестиционной деятельности, помощи на цели развития и участия в работе многосторонних форумов и организаций. Государствам следует выполнять свои обязательства в области прав человека в процессе международного сотрудничества¹⁶ независимо от того, выступают ли они в качестве доноров или бенефициаров. Государствам следует обеспечивать, чтобы международные организации, в которых они представлены, воздерживались от поддержки или осуществления любых проектов, программ или политики, которые могут быть связаны с принудительными выселениями, осуществляемыми не в полном соответствии с нормами международного права и настоящими руководящими указаниями.

D. Превентивные стратегии, политика и программы

28. Государствам следует, максимально используя имеющиеся у них ресурсы, прилагать усилия для выработки соответствующих стратегий, политики и программ для обеспечения эффективной защиты отдельных лиц, групп и общин от принудительных выселений и их последствий.

29. Государствам следует проводить комплексные обзоры соответствующих стратегий, политики и программ с целью обеспечения их соответствия международным нормам в области прав человека. Подобные обзоры должны быть направлены на отмену положений, способствующих сохранению или углублению существующего неравенства, ущемляющего женщин и маргинальные и уязвимые группы населения. Государства должны принимать конкретные меры к тому, чтобы формулирование или осуществление политики и программ не носило дискриминационного характера и не ставило в еще более маргинальное положение тех, кто живет в нищете как в городских, так и в сельских районах.

30. Государствам следует принимать конкретные превентивные меры для предупреждения возникновения/искоренения причин принудительных выселений, таких как спекулятивные операции с землей и недвижимостью. Государствам следует анализировать функционирование и регулирование рынков жилья и сдаваемой в аренду недвижимости и при необходимости принимать меры к тому, чтобы малоимущие и другие маргинальные группы населения не становились более уязвимыми перед угрозой принудительного выселения под воздействием рыночных сил. В случае роста цен на жилье

¹⁵ См. руководящие положения по вопросу о праве на жилище и дискриминации в Докладе специального докладчика по вопросу о достаточном жилище как компоненте права на достаточный жизненный уровень за 2002 год (E/CN.4/2002/59).

¹⁶ См. статью 22 Всеобщей декларации прав человека; статьи 55 и 56 Устава Организации Объединенных Наций; пункт 1 статьи 2 и статьи 11, 15, 22 и 23 Международного пакта об экономических, социальных и культурных правах; пункт 4 статьи 23 и пункт 3 статьи 28 Конвенции о правах ребенка.

и землю государствам следует также обеспечить надежную защиту резидентов от физического или экономического давления, под влиянием которого они могут оказаться вынужденными покинуть или потерять адекватное жилье и землю.

31. При наделении жильем и землей приоритет должен отдаваться уязвимым группам населения, например престарелым, детям и инвалидам.

32. Государства должны уделять первостепенное внимание стратегиям, сводящим к минимуму необходимость перемещения населения. Прежде чем приступать к осуществлению проектов, которые могут потребовать выселения или перемещения населения по соображениям развития, следует провести их всестороннюю, комплексную оценку, с тем чтобы в полной мере защитить права всех потенциально затрагиваемых лиц, групп и общин, в том числе от принудительного выселения. Оценка последствий выселения должна включать в себя также изучение альтернатив и стратегий сведения к минимуму причиняемого ущерба.

33. При оценке последствий необходимо учитывать различное влияние принудительного выселения на женщин, детей, престарелых и маргинальные слои общества. Подобные оценки должны проводиться на основе дезагрегированных данных, с тем чтобы должным образом выявить и проанализировать различные последствия.

34. Необходимо требовать и обеспечивать достаточную степень подготовленности по вопросам применения международных правозащитных норм таких категорий специалистов, как юристы, сотрудники правоприменительных органов, городских и сельских плановых органов и других учреждений, занимающихся разработкой, управлением и осуществлением проектов развития. В частности, они должны проходить подготовку по вопросам прав женщин с особым акцентом на конкретные проблемы и потребности женщин в области жилья и доступа к земле.

35. Государствам следует обеспечивать распространение адекватной информации о правах человека и законодательных и политических мерах защиты от принудительных выселений. Особое внимание должно уделяться распространению с помощью адекватных с культурной точки зрения способов и методов своевременной и надлежащей информации среди групп, особо уязвимых перед угрозой выселения.

36. Государства должны гарантировать отдельным лицам, группам и общинам защиту от принудительного выселения в период, когда их конкретное дело рассматривается в национальном, региональном или международном правовом органе.

III. ПЕРЕД ВЫСЕЛЕНИЕМ

37. Процессы городского и сельского планирования и развития, в которых должны участвовать все, кто может быть ими затронут, должны включать в себя следующие элементы: а) все потенциально затрагиваемые лица должны надлежащим образом уведомляться о том, что рассматривается возможность их выселения и что предлагаемые планы и альтернативы будут вынесены на обсуждение общественности; б) официальные органы должны обеспечить эффективное заблаговременное распространение информации, в том числе данных земельных архивов и предлагаемых комплексных планов переселения с указанием конкретных мер для защиты уязвимых групп населения; в) для общественного обсуждения предлагаемого плана, представления замечаний и/или возражений по нему должен отводиться разумный период времени; г) должны приниматься меры и предоставляться возможности для содействия оказанию юридической, технической и иной помощи затрагиваемым лицам, с тем чтобы информировать их об имеющихся у них правах и возможностях; и е) должны

проводиться общественные слушания, в ходе которых затрагиваемые лица и их представители могли бы оспорить решение о выселении и/или предложить альтернативные варианты и сформулировать свои пожелания и приоритеты развития.

38. Государствам следует изучать все возможные альтернативы выселению. Все лица и группы лиц, кому потенциально угрожает выселение, в том числе женщины, коренные народы и инвалиды, а также те, кто выступает от их имени, имеют право на получение необходимой информации, полномасштабные консультации и участие на всех этапах процесса, равно как и право предлагать альтернативные варианты, которые официальные органы обязаны должным образом рассмотреть. В том случае, если заинтересованные стороны не могут прийти к согласию в отношении предлагаемых альтернатив, решение должно приниматься независимым органом, наделенным конституционными полномочиями, например судом, трибуналом или омбудсменом по итогам посреднической, арбитражной или судебной процедуры.

39. В процессе планирования всем затрагиваемым сторонам, в том числе женщинам, уязвимым и маргинальным группам, должны предоставляться реальные возможности для диалога и консультаций, при необходимости в рамках специальных мер или процедур.

40. Прежде чем принять решение о выселении, власти должны продемонстрировать, что такое выселение является неизбежным и согласуется с международными правозащитными обязательствами, поскольку оно осуществляется на благо общества.

41. Любые решения о выселении должны заблаговременно в письменном виде и на местном языке доводиться до сведения всех тех, кого это может коснуться. Уведомления о выселении, в которых должно детально обосновываться принятое решение, должны содержать следующую информацию: а) доказательства отсутствия разумных альтернатив; б) все детали предлагаемых альтернативных вариантов; с) в случае отсутствия альтернатив описание всех мер, принимаемых и планируемых для сведения к минимуму отрицательных последствий выселения. Должна существовать возможность пересмотра окончательных решений в административном или судебном порядке. Всем затрагиваемым сторонам должен также гарантироваться своевременный доступ к юристу, в случае необходимости бесплатно.

42. Получение уведомления о выселении в установленном порядке помогает и позволяет подлежащим выселению лицам провести оценку стоимости своего имущества, инвестиций и других материальных благ, которые могут пострадать в этом процессе. Подлежащим выселению лицам должна также предоставляться возможность оценить и задокументировать нематериальные потери для получения соответствующей компенсации.

43. Выселения не должны приводить к появлению бездомных или лиц, уязвимых перед возможным нарушением других прав человека. Государства должны принять все необходимые меры, максимально используя имеющиеся ресурсы, с тем чтобы в зависимости от обстоятельств обеспечить наличие и предоставление надлежащего альтернативного жилья, возможностей переселения или доступа к плодородным землям, в первую очередь для лиц, не способных обеспечить себе средства к существованию. Альтернативное жилье должно быть расположено как можно ближе к первоначальному месту проживания и источникам средств к существованию выселяемого населения.

44. Все принимаемые в связи с переселением меры, такие как строительство жилья, обеспечение водо- и электроснабжения, создание канализационно-очистных сооружений, строительство школ и подъездных путей, а также выделение земель и участков должны согласовываться с настоящими

¹⁷ См. раздел V настоящих руководящих указаний.

руководящими указаниями и международно признанными правозащитными принципами и быть завершены до того, как выселяемые субъекты покинут место своего проживания¹⁷.

IV. В ХОДЕ ВЫСЕЛЕНИЯ

45. Процессуальные требования, обеспечивающие уважение стандартов в области прав человека, включают обязательное присутствие при выселении государственных должностных лиц или их представителей. Государственные должностные лица, их представители и проводящие выселение лица должны представиться выселяемым и предъявить им официальное предписание о выселении.

46. Для обеспечения прозрачности и соблюдения международных правозащитных принципов в процессе выселения к этому процессу должны допускаться, по их просьбе, нейтральные наблюдатели, в том числе региональные и международные наблюдатели.

47. Выселения не должны ущемлять достоинство и права человека на жизнь и безопасность выселяемых лиц. Кроме того, государства должны следить за тем, чтобы женщины не становились жертвами гендерного насилия и дискриминации в процессе выселения, а также обеспечивать защиту прав детей.

48. В тех случаях, когда закон допускает применение силы, должны соблюдаться принципы необходимости и пропорциональности, а также Основные принципы применения силы и огнестрельного оружия должностными лицами по поддержанию правопорядка и требования всех национальных или местных кодексов поведения, соответствующие международным правоприменительным и правозащитным стандартам.

49. Выселения не должны проводиться в ненастную погоду, в ночное время, во время фестивалей или религиозных праздников, перед выборами, во время школьных экзаменов или непосредственно перед ними.

50. Государства и их представители должны принимать меры к тому, чтобы ни один человек, в особенности женщины и дети, не подвергались прямой или неизбирательной агрессии или иным формам насилия, не лишались своей собственности или имущества в результате произвола, в связи с уничтожением, поджогом или иными формами преднамеренного разрушения, халатности или любой формы коллективного наказания. Непреднамеренно оставленные собственность и имущество должны охраняться от уничтожения, произвольного или незаконного присвоения, завладения или использования.

51. Официальные органы и их представители не должны требовать от выселяемых или заставлять их разрушать свои жилища или иные сооружения. В то же время затрагиваемым лицам должна предоставляться такая возможность, поскольку это облегчит спасение их имущества и строительных материалов.

V. ПОСЛЕ ВЫСЕЛЕНИЯ: НЕЗАМЕДЛИТЕЛЬНАЯ ПОМОЩЬ И ПЕРЕСЕЛЕНИЕ

52. Государства и все другие стороны, несущие ответственность за предоставление справедливой компенсации и удовлетворительного альтернативного жилья или реституцию, когда это возможно, должны сделать это сразу же после выселения, за исключением случаев форс-мажора. Независимо от обстоятельств и безо всякой дискриминации компетентные органы должны как минимум обеспечить, чтобы выселяемые лица или группы лиц, особенно те, которые не в состоянии добыть себе средства

к существованию, имели постоянный гарантированный доступ к: а) важнейшим продуктам питания, питьевой воде и средствам санитарии; б) минимально необходимому крову и жилью; в) соответствующей одежде; г) медицинским услугам первой необходимости; д) источникам средств к существованию; е) корму для скота и являющимся общественным достоянием ресурсам, от которых они зависели в прежнее время; и г) услугам образования для детей и учреждениям по уходу за ними. Государствам следует также не допускать того, чтобы расширенные семьи или общины оказывались разобщенными в результате выселения.

53. Следует прилагать особые усилия к обеспечению равноправного участия женщин во всех процессах планирования и распределения услуг и товаров первой необходимости.

54. В интересах защиты права человека на наивысший достижимый уровень физического и психического здоровья все выселяемые лица, имеющие травмы, заболевания или инвалидность, должны получать максимально возможную и скорейшую медицинскую помощь и уход без каких-либо различий по соображениям немедицинского характера. При необходимости выселяемые лица должны иметь доступ к психологическим и социальным службам. Особое внимание следует уделять: а) медико-санитарным потребностям женщин и детей, в том числе предоставлению им доступа в соответствующих случаях к помощи медицинских работников женского пола, а также к услугам в области охраны репродуктивного здоровья и соответствующей консультационной помощи для жертв сексуального и иных форм насилия; б) обеспечению того, чтобы текущее медицинское лечение не прерывалось вследствие выселения или переселения; и в) профилактике заразных и инфекционных заболеваний, в том числе ВИЧ, в местах переселения.

55. Выбранные места для переселения должны отвечать требованиям к достаточному жилищу с точки зрения международного права в области прав человека. К их числу относятся¹⁸: а) гарантированное владение; б) доступность услуг, материалов, объектов и инфраструктуры, например, питьевой воды, энергии для приготовления пищи, отопления и освещения, средств гигиены, стирки, хранения продовольствия, удаления отходов и водоотвода, экстренных услуг, а также, при необходимости, природных ресурсов и ресурсов, являющихся общим достоянием; в) доступное жилье; г) пригодное для проживания, достаточно просторное жилье, защищающее от холода, сырости, жары, дождя, ветра и других угроз здоровью, конструкционных угроз и заболеваний и обеспечивающее физическую безопасность жильцов; д) доступность для уязвимых групп; е) доступ к занятости, услугам здравоохранения, школам, учреждениям по уходу за детьми и другим социальным службам как в городских, так и в сельских районах; и г) адекватность жилья с культурной точки зрения. Для того чтобы считаться надежным, достаточное жилище должно обеспечивать жильцам уединение и неприкосновенность, участие в процессе принятия решений, свободу от насилия и доступ к средствам правовой защиты в случае любых нарушений прав..

56. При определении соответствия переселения настоящим руководящим указаниям государствам следует в связи с любым случаем переселения обеспечивать соблюдение следующих критериев:

а) ни одно переселение не должно проводиться до тех пор, пока не будет разработана комплексная политика в области переселения, согласующаяся с настоящими руководящими указаниями и международно признанными правами человека;

б) при проведении переселений должна обеспечиваться равная защита человеческих прав женщин, детей, коренных народов и других уязвимых групп, в том числе их право на владение имуществом и на доступ к ресурсам;

¹⁸ См. раздел V настоящих руководящих указаний.

с) закон должен обязывать субъекта, предлагающего и/или проводящего переселение, покрывать все связанные с этим расходы, в том числе все расходы по переселению;

д) никакие затрагиваемые лица, группы или общины не должны страдать от ущемления их человеческих прав или их права на постоянное улучшение условий жизни. Это требование в равной степени касается как общин, принимающих переселенцев в местах своего проживания, так и лиц, групп и общин, подвергающихся принудительному выселению;

е) должно быть гарантировано право затрагиваемых лиц, групп и общин предварительно давать полное осознанное согласие на переселение в то или иное конкретное место. В предлагаемом для переселения месте государство обязано предоставить им все необходимые удобства, услуги и экономические возможности;

ф) время и финансовые расходы на поездку к месту работы и на возвращение с места работы или на получение доступа к услугам первой необходимости не должны ложиться непомерно тяжким бременем на бюджет малоимущих домохозяйств;

г) места переселения не должны находиться на загрязненных землях или в непосредственной близости от источников загрязнения, поскольку это ставило бы под угрозу право жителей на наивысший достижимый уровень психического и физического здоровья;

h) затрагиваемым лицам, группам и общинам должна предоставляться достаточная информация обо всех государственных проектах и процессах планирования и осуществления соответствующих переселений, в том числе информация о предполагаемом использовании освобождающегося жилья или территорий и их предлагаемых бенефициарах. Особое внимание должно уделяться обеспечению представительства и участия в этом процессе коренных народов, меньшинств, безземельных лиц, женщин и детей;

i) весь процесс переселения должен осуществляться при всестороннем участии затрагиваемых лиц, групп и общин и в сотрудничестве с ними. Государствам следует, в частности, принимать во внимание все альтернативные планы, предлагаемые затрагиваемыми лицами, группами и общинами;

j) в случаях, когда после справедливых и открытых слушаний необходимость в переселении сохраняется, затрагиваемые лица, группы и общины должны получить уведомление об этом не менее чем за 90 дней до даты переселения; и

к) для недопущения принуждения, насилия или запугивания переселение должно проводиться в присутствии должным образом представившихся сотрудников местных органов власти и нейтральных наблюдателей.

57. Реабилитационная политика должна предусматривать программы для женщин и маргинальных и уязвимых групп, чтобы предоставить им равные возможности пользоваться правами человека на жилище, питание, воду, здоровье и образование, занятие трудовой деятельностью, личную безопасность и неприкосновенность жилища, правом не подвергаться жестокому, бесчеловечному или унижающему достоинство обращению и правом на свободное передвижение.

58. Выселяемые лица, группы и общины не должны страдать от ущемления своих человеческих прав, в том числе на постепенное осуществление права на достаточное жилище. Это в равной степени относится к общинам, принимающим переселенцев в местах своего проживания.

VI. СРЕДСТВА ПРАВОВОЙ ЗАЩИТЫ В СЛУЧАЕ ПРИНУДИТЕЛЬНОГО ВЫСЕЛЕНИЯ

59. Все лица, сталкивающиеся с принудительным выселением или угрозой такого выселения, имеют право на своевременный доступ к средствам правовой защиты. Такие средства, к числу которых относятся справедливые слушания, доступ к услугам адвоката, правовая помощь, возвращение, реституция, переселение, реабилитация и компенсация, должны, по возможности, соответствовать Основным принципам и руководящим положениям, касающимся права на правовую защиту и возмещение ущерба для жертв грубых нарушений международных норм в области прав человека и серьезных нарушений международного гуманитарного права.

А. Компенсация

60. Когда выселение неизбежно и необходимо для общего блага, государство должно предоставить или обеспечить предоставление справедливой и адекватной компенсации за все утраченное личное, недвижимое и иное имущества или вещи, включая права на такое имущество или интерес в нем. Компенсацию следует предоставлять за любой поддающийся экономической оценке ущерб в установленном порядке и соразмерно серьезности нарушения и обстоятельствам каждого случая, в том числе за гибель или увечье; физический или психический вред; упущенные возможности, в частности, в области трудоустройства, образования и получения социальных льгот; материальный ущерб и упущенную выгоду, в том числе потерю возможности заработка; моральный ущерб; расходы на правовую или экспертную помощь, лекарства и медицинское обслуживание, а также на услуги психологических и социальных служб. Денежная компенсация ни в коем случае не должна подменять собой реальную компенсацию землей или доступом к ресурсам, являющимся общим достоянием. В случае конфискации земли выселенное лицо должно получить в качестве компенсации земельный участок аналогичного или более высокого качества, размера и стоимости.

61. Все выселенные субъекты независимо от того, обладают ли они правовым титулом на свое имущество или нет, имеют право на компенсацию потерь, а также расходов на сохранение и транспортировку своего затрагиваемого имущества, в том числе стоимости жилых помещений и земель, утраченных или поврежденных в процессе выселения. Вопрос о компенсации потерь неофициального имущества, такого, как жилье в трущобах, должен решаться в зависимости от обстоятельств каждого конкретного дела.

62. Мужчины и женщины должны являться солидарными бенефициарами всей присуждаемой компенсации. Одинокие женщины и вдовы должны иметь право на индивидуальную компенсацию.

63. При оценке экономического ущерба следует учитывать потери и расходы, не покрываемые предоставляемым на оплату переселения вспомоществованием, например: стоимость земельных участков, жилых зданий, их интерьера и инфраструктуры; пени в связи с просроченными ипотечными и иными кредитами; расходы на временное жилье; административные и юридические расходы; стоимость альтернативного жилья; потеря заработной платы и доходов; утраченные возможности для получения образования; расходы на охрану здоровья и медицинское обслуживание, переселение и транспортировку (особенно в случае переселения далеко от источников средств к существованию). В тех случаях, когда жилье и земля являются для выселяемых жителей также источником средств к существованию, при оценке причиненного ущерба и потерь должны приниматься во внимание коммерческие потери, а также потери оборудования/товарных запасов, скота, земли, деревьев/урожая и утрата/уменьшение заработной платы/доходов.

В. Реституция и возвращение

64. Обстоятельства принудительных выселений, связанных с проектами в области развития

и инфраструктуры (в том числе упоминаемыми в пункте 8 выше), редко допускают реституцию и возвращение. Тем не менее, когда это позволяют обстоятельства, государствам следует отдавать приоритет этим правам всех лиц, групп или общин, которые подверглись принудительному выселению. В то же время лица, группы и общины не должны против их воли принуждаться к возвращению в свои дома, на свои земли или в родные места.

65. Когда существует возможность для возвращения или когда адекватные условия переселения в соответствии с настоящими руководящими указаниями не обеспечиваются, компетентным органам следует определить условия и предоставить возможности, в том числе финансовые, для добровольного достойного и безопасного возвращения в свои дома или места проживания. Компетентные органы должны содействовать реинтеграции возвратившихся и принимать меры для полноправного участия затрагиваемых лиц, групп или общин в планировании и осуществлении процесса возвращения. Могут потребоваться особые меры для обеспечения равноправного и эффективного участия женщин в процессе возвращения или реституции с целью преодоления бытовых, общинных, институциональных, административных, правовых и иных гендерных предрассудков, приводящих к маргинализации и отчуждению женщин.

66. Компетентные органы несут ответственность и обязанность за оказание возвращающимся лицам, группам и общинам максимальной помощи в возвращении имущества и пожитков, которые были оставлены или перешли в другие руки в процессе выселения.

67. Когда возвращение домой и возврат имущества и пожитков невозможны, компетентные органы должны предоставить жертвам принудительного выселения адекватную компенсацию или справедливое возмещение ущерба в иной форме или же оказать им содействие в их получении.

С. Переселение и реабилитация

68. Хотя все стороны и должны отдавать приоритет праву на возвращение, при определенных обстоятельствах (в том числе для обеспечения общего блага или безопасности, охраны здоровья и защиты прав человека) может возникнуть необходимость в переселении отдельных лиц, групп и общин в связи с их выселением по соображениям развития. Такое переселение должно проводиться в соответствии с принципами справедливости и равноправия и в полном соответствии с нормами международного права в области прав человека, изложенными в главе V настоящих руководящих указаний.

VII. МОНИТОРИНГ, ОЦЕНКА И ПОСЛЕДУЮЩИЕ МЕРЫ

69. Государствам следует проводить активный мониторинг, а также количественную и качественную оценку для определения числа, видов и долгосрочных последствий выселений, включая принудительные выселения, которые проводятся на территории, находящейся под их юрисдикцией или под их эффективным контролем. Отчеты об итогах мониторинга и полученные выводы следует предавать общественной огласке и доводить до сведения соответствующих международных субъектов, чтобы поощрять внедрение передовой практики и использовать опыт решения проблем на основе извлеченных уроков.

70. Государствам следует поручать мониторинг и расследование случаев принудительного выселения, а также соблюдения ими настоящих руководящих указаний и норм международного права в области прав человека независимым национальным органам, например национальным правозащитным учреждениям.

VIII. РОЛЬ МЕЖДУНАРОДНОГО СООБЩЕСТВА, ВКЛЮЧАЯ МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОРГАНИЗАЦИИ

71. Одной из обязанностей международного сообщества является поощрение, защита и обеспечение права человека на жилье, землю и имущество. Международные, финансовые, торговые, занимающиеся вопросами развития и другие связанные с ними органы и учреждения, включая государства-члены и государства-доноры, наделенные в них правами голосования, должны полностью учитывать запрет принудительного выселения, предусмотренный международным правом в области прав человека и связанными с ними стандартами.

72. Международным организациям следует создавать механизмы рассмотрения жалоб на принудительное выселение, связанных с используемой ими практикой или проводимой ими политикой, или присоединяться к уже существующим подобным механизмам. Жертвам должны предоставляться средства правовой защиты в соответствии с положениями настоящих руководящих указаний.

73. Транснациональные корпорации и другие коммерческие предприятия должны в рамках своей деятельности и сферы своего влияния уважать право человека на достаточное жилище, в том числе запрет принудительного выселения.

IX. ТОЛКОВАНИЕ

74. Настоящие руководящие указания, касающиеся выселений и перемещений по соображениям развития, не должны толковаться как ограничивающие, изменяющие или иным образом ущемляющие права, закрепленные в международном праве в области прав человека, беженском, уголовном или гуманитарном праве и связанных с ними стандартах, или права, закрепленные в национальном законодательстве и согласующиеся с этими нормами и стандартами.

